

Spolne i dobne razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice kod učenika viših razreda osnovne škole na području grada Jastrebarskog

---

Žarak, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:691886>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Spolne i dobne razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice kod učenika viših razreda osnovne škole na području grada Jastrebarskog

Marija Žarak

Zagreb, lipanj, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Spolne i dobne razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice kod
učenika viših razreda osnovne škole na području grada Jastrebarskog

Marija Žarak

prof.dr.sc. Martina Ferić

dr.sc. Matea Belošević

Zagreb, lipanj, 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „Spolne i dobne razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice kod učenika viših razreda osnovne škole na području grada Jastrebarskog“ i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Marija Žarak

Zagreb, lipanj, 2023.

Sažetak

Zajednica nije samo skupina ljudi koja živi na istom području, već dijeli zajedničke probleme i interese. Ona predstavlja kontekst u kojem se djeca razvijaju, posebno u razdoblju adolescencije kada sve veću ulogu u životu djece i mladih zauzimaju vršnjaci. Zato zajednica ima veliku odgovornost u prevenciji problema u ponašanju i stvaranju konteksta koji djeci i mladima omogućava ispunjenje potencijala i osigurava pozitivan razvoj. Diplomski rad dio je istraživanja koje se provodi u sklopu „Frontline Politeia -Take prevention science training to the substance use and crime prevention frontline“ (voditeljica istraživačkog projekta za Hrvatsku prof. dr. sc. Martina Ferić). Svrha ovog diplomskog rada je dobiti uvid u rizične i zaštitne čimbenike u okruženju zajednice iz perspektive mladih grada Jastrebarskog s ciljem boljeg razumijevanja njihovih potreba. Ciljevi diplomskog rada su ispitati procjenu rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na uzorku učenika viših razreda osnovne škole te utvrditi razlikuje li se procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice s obzirom na spol i dob sudionika istraživanja. Provedba istraživanja odobrena je od strane Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Ministarstva znanosti i obrazovanja. Istraživanje se provodilo na području grada Jastrebarskog i Samobora, a za potrebe ovog diplomskog rada uzorak su činili učenici od 5. do 8. razreda Osnovne škole Ljubo Babić Jastrebarsko. U prikupljanju podataka korišten je CTC upitnik za djecu i mlade (Mihić, Novak i Bašić, 2011). Dobiveni rezultati pokazuju da su istraživani rizični čimbenici u zajednici relativno visoko zastupljeni. Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice s obzirom na spol sudionika. U odnosu na dob sudionika, utvrđene su statistički značajne razlike u procjeni prisutnosti čimbenika: nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje, dezorganizaciji zajednice, zakona i normi pogodnih za korištenje sredstava ovisnosti i percepciji dostupnosti sredstava. Rezultati istraživanja pokazuju da je riječ o srednje do velikom efektu razlika s obzirom na dob u procjeni zaštitnih i rizičnih čimbenika kod kojih je utvrđeno postojanje razlika. Rezultati ovog istraživanja mogu doprinijeti daljnjem razumijevanju specifičnih razvojnih ishoda, ali i preventivnom djelovanju s obzirom na specifične rizike vezane za spol i dob.

Ključne riječi: zajednica, prevencija, spolne i dobne razlike, rizični i zaštitni čimbenici

Summary

A community is not only a group of people living in the same area, but also a group of people who share common problems and interests. It is the context in which children develop, especially during adolescence when peers play an increasingly important role in the lives of children and young people. Therefore, the community has a great responsibility in preventing behavioural problems and creating an environment that enables children and young people to fulfil their potential and ensure positive development. The thesis is part of the research conducted within the project "Frontline Politeia - Take prevention science training to the substance use and crime prevention frontline" (head of the research project for Croatia Prof. Martina Ferić, Ph.D.). The purpose of this thesis is to gain insight into the risk and protective factors in the community environment from the perspective of the young people of Jastrebarsko in order to better understand their needs. The aim of the thesis are to examine the assessment of risk and protective factors in the community environment on a sample of upper elementary school students and to determine whether the assessment of risk and protective factors in the community environment differs depending on the gender and age of the research participants. The conduct of the study was approved by the Ethics Committee of the Faculty of Education and Rehabilitation of the University of Zagreb and the Ministry of Science and Education. The research was conducted in the area of the towns of Jastrebarsko and Samobor, and for the purposes of this thesis, the sample consists of students from 5th to 8th grade of the Elementary School Ljubo Babić Jastrebarsko. The CTC Youth Survey was used for data collection (Mihic, Novak and Bašić, 2011). The results obtained show that the risk factors studied are relatively highly rated in the community. No statistically significant differences were found in the assessment of risk and protective factors in the community in relation to the gender of the participants. Statistically significant differences were found in the assessment of the presence of factors in relation to the age of the participants: rewards for prosocial involvement in the community, community disorganisation, laws and norms favourable to drug use, and perceived availability of drugs. The results of the study show that there is a medium to large effect of age differences in the assessment of protective and risk factors where the existence of differences was found. The results of this study may contribute to a better understanding of specific developmental outcomes, as well as preventive action related to specific risks associated with gender and age.

Keywords: community, prevention, gender and age differences, risk and protective factors

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKA PODLOGA ISTRAŽIVANJA	3
2.1. Rana i srednja adolescencija.....	3
2.2. Prevencija u zajednici	4
2.3. Model socijalnog razvoja	6
2.4. Communities That Care- Model zajednica koje brinu	9
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	13
3.1. Svrha i cilj istraživanja.....	13
3.2. Problemi i hipoteze istraživanja	13
3.3. Metode istraživanja.....	13
3.3.1. Sudionici istraživanja/uzorak.....	13
3.3.2. Opis istraživačkog instrumentarija.....	17
3.3.3. Način provođenja istraživanja.....	19
3.3.4. Metode obrade podataka.....	19
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	21
4.1. Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na cjelokupnom uzorku učenika viših razreda	21
4.2. RAZLIKE U ZAŠTITNIM ČIMBENICIMA PREMA SPOLU	23
4.2.1. Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje	23
4.2.2. Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje.....	24
4.3. RAZLIKE U RIZIČNIM ČIMBENICIMA PREMA SPOLU	26
4.3.1. Niska privrženost zajednici.....	26
4.3.2. Dezorganizacija zajednice	27
4.3.3. Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti	28
4.3.4. Percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja	29
4.3.5. Tranzicija i mobilnost	30
4.4. RAZLIKE U ZAŠTITNIM ČIMBENICIMA PREMA DOBI (RAZRED)	31
4.4.1. Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje	31
4.4.2. Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje.....	32
4.5. RAZLIKE U RIZIČNIM ČIMBENICIMA PREMA DOBI (RAZRED)	34
4.5.1. Niska privrženost zajednici.....	34

4.5.2. Dezorganizacija zajednice	35
4.5.3. Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti	36
4.5.4. Percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja	37
4.5.5. Tranzicija i mobilnost	39
5. RASPRAVA	40
6. ZAKLJUČAK	51
7. LITERATURA	52

1. UVOD

McMillan i Chavis (1986) definiraju zajednicu kao „osjećaj pripadnosti članova, osjećaj da su članovi važni jedni drugima i skupini i zajednička vjera da će potrebe članova biti zadovoljene njihovim opredjeljenjem da budu zajedno“. Učinci zajednice, odnosno procesa i pojava u zajednici na ponašanje njezinih stanovnika istražuju se još od kraja 19., to jest, početka 20. stoljeća. U početku su te pojave najčešće bile proučavane u kontekstu sociologije. Tako je već od sredine 20. stoljeća čikaška škola istraživala utjecaj zajednice na stanovnike, a znanstvenici poput Blumera, Mertona, Sutherlanda, Shawa i McKaya razvili su mnoge sociološke teorije koje pretpostavljaju da organizacija zajednice utječe na stope maloljetničke delinkvencije (Short, 2002).

Iako prevencija kao pojam postoji gotovo od 15. stoljeća, kada su se počele uspostavljati prve mjere opreza za zaštitu od opasnosti, preventivna teorija i praksa zapravo se počinju razvijati 60-ih godina 20. stoljeća, a krajem istog stoljeća doživljavaju svoju ekspanziju. Preventivna znanost multidisciplinarna je konstelacija pristupa (Durlak, 1995, prema Bašić 2009), odnosno znanstvena disciplina čiji je cilj identificirati i reducirati probleme u ponašanju mladih ljudi, istovremeno promovirajući zdravlje, pozitivne stavove i ponašanja te druge pozitivne ishode (Bašić, 2009). Kroz godine su brojnim preventivnim istraživanjima utvrđeni rizični i zaštitni čimbenici u domenama individue, vršnjaka, obitelji, škole i zajednice. Iako u drugim domenama poput individualnih karakteristika, utjecaja obitelji ili škole, postoje razna istraživanja spolnih i dobnih razlika, učinak rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na razvojne ishode pojedinca s obzirom na spol ili razred, odnosno dob ostaje relativno neistražen (Zahn, 2010). Istraživanja pokazuju da zajednica ili susjedstvo mogu biti posebno značajni za mlade jer su oni češće geografski ograničeni (npr. pohađaju škole u susjedstvu, druže se s prijateljima iz susjedstva i sl.) u usporedbi s mlađim odraslima, odnosno onima starijima od 24 godine (Leifheit i sur., 2015). Kroneman i suradnici (2004) navode da je malo istraživanja o interakciji rizičnih čimbenika zajednice i spola djece i mladih što se tiče maloljetničke delinkvencije, no utvrđeni su neki dokazi za postojanje rodno specifičnih čimbenika rizika u domenama obitelji i vršnjaka, što može značiti da rizični čimbenici u drugim domenama posreduju učincima rizičnih čimbenika zajednice.

Uzevši u obzir navedeno, u ovom diplomskom radu naglasak će se staviti na teorijsko utemeljenje rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice te njihovog doprinosa razvojnim

ishodima mladih a potom će se i opisati istraživanje provedeno s ciljem dobivanja uvida u percepciju rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice iz perspektive mladih.

2. TEORIJSKA PODLOGA ISTRAŽIVANJA

2.1. Rana i srednja adolescencija

Prema suvremenim istraživanjima adolescencija je važno razdoblje u kojem se uspostavljaju ključni temelji za razvoj mladih u zrele, odgovorne i autonomne odrasle osobe i sve se više naglašava važnost adolescencije, uz prve godine života, kao jednog od vrlo formativnih i odlučujućih razdoblja za stabilno sazrijevanje (Novak i sur., 2019). U tom razdoblju, dolazi do značajnih strukturalnih i funkcionalnih promjena u mozgu, posebno u sustavima uključenim u kognitivne, emocionalne, društvene i motivacijske procese. Navedene strukturalne promjene povezane s ponašajnim promjenama poput povećanog traženja uzbuđenja i preusmjerenja pažnje prema vršnjacima, statusu te seksualnim i romantičnim interesima (Dahl i sur., 2018). Adolescencija je razdoblje koje karakteriziraju velike promjene i za mnoge mlade osobe ovo razdoblje može biti stresno zbog događaja kao što su prelazak iz osnovne u srednju školu, stjecanja novih prijatelja, uklapanja u novu sredinu i slično. Povećavaju se zahtjevi okoline, javlja se potreba za zauzimanjem vlastitog stava, javljaju se promjene doživljaja sebe u odnosu na raniju dob (Lebedina-Manzoni i Lotar, 2011). Ujedno, to je također razdoblje u kojem mladi imaju sve veću potrebu za nezavisnosti od roditelja i obitelji, a sve veću ulogu u životu mladih počinju imati vršnjaci. Rana adolescencija je razdoblje u kojem je vršnjački pritisak najsnažniji, a mlada je osoba u tom razdoblju podijeljena između ovisnosti o roditeljima i veće samostalnosti i izgradnje vlastita identiteta. Zbog želje da budu prihvaćeni, mladi se često konformiraju, pa čak i odustaju od vlastitih želja i stavova (Lebedina-Manzoni i Ricijaš, 2013). Razvoj adolescenata također uključuje promjene u društvenim kontekstima, društvenim ulogama i društvenim odgovornostima. Tijekom adolescencije stječemo kognitivne, afektivne i samoregulacijske sposobnosti koje nam omogućuju da slijedimo nove ciljeve i prioritete koji mogu biti sve apstraktniji i nalaziti se daleko u budućnosti (Dahl i sur., 2018). Lotar (2012) navodi da ranu adolescenciju karakteriziraju i promjene u kognitivnim kapacitetima, razvoj mišljenja koji uključuje pamćenje, rješavanje problema i donošenje odluka. Mladi postaju sposobni zamišljati alternativne mogućnosti i objašnjenja, odnosno razvijaju hipotetsko razmišljanje. Također, postaju reflektivni, dolazi do povećane razine introspekcije i samosvijesti. Steinberg (2007) navodi kako je kod adolescenata izraženija sklonost rizičnom ponašanju nego kod drugih dobnih skupina. Nova saznanja ukazuju na to da je preuzimanje rizika „proizvod“ i logičkog zaključivanja i psihosocijalnih čimbenika. Međutim, za

razliku od sposobnosti logičkog rasuđivanja, za koje se čini da su više ili manje potpuno razvijene do 15. godine, psihosocijalne sposobnosti koje poboljšavaju donošenje odluka i umjereno preuzimanje rizika—kao što su kontrola impulsa, regulacija emocija, odgoda zadovoljstva i otpornost na utjecaj vršnjaka—nastavljaju sazrijevati i u mladoj odrasloj dobi. U skladu s tim, psihosocijalna nezrelost u tim aspektima tijekom adolescencije može potkopati ono što bi inače moglo biti vješto donošenje odluka. Tehnološke inovacije također mijenjaju svakodnevni život adolescenata. Današnji adolescenti pripadaju generaciji koja nikada nije iskusila svijet prije interneta. Dahl i suradnici (2018) navode kako su adolescenti posebno motivirani za istraživanje odnosa s vršnjacima, a društveni mediji pružaju gotovo sveprisutan pristup tim interakcijama. Štoviše, pružaju te mogućnosti na načine koji su posebno privlačni adolescentima, bez pretjeranog roditeljskog nadzora. Navedeno stvara prilike za pozitivnu društvenu povezanost, podršku i utjecaj (na primjer, izolirani tinejdžer koji pronalazi zajednicu istomišljenika na internetu), ali također pojačava izloženost adolescenata negativnim društvenim utjecajima (npr. zlostavljanje, seksualno iskorištavanje ili nasilna radikalizacija).

2.2. Prevencija u zajednici

Zajednica nije samo skupina ljudi koja živi na istom području, već dijeli zajedničke probleme i interese (Anderson i Carter, 1990, prema Bašić, 2009). Ona predstavlja kontekst u kojem se djeca i mladi razvijaju, posebno u razdoblju adolescencije kada sve veću ulogu u životu djece i mladih zauzimaju vršnjaci te su njezine karakteristike vrlo važne za uspješan razvoj djece i mladih. Zato zajednica ima veliku odgovornost u prevenciji problema u ponašanju i stvaranju konteksta koji djeci i mladima omogućava ispunjenje potencijala i osigurava pozitivan razvoj. Zajednica raspodjelom resursa utječe na brojne čimbenike razvoja djece i mladih, od stanovanja, preko kvalitete odgojno obrazovnih ustanova poput vrtića i škola i različitih službi koji pružaju usluge u različitim sustavima poput zdravstva, socijalna skrbi, policije i slično pa sve do organizacija tipa javnog prijevoza, kulturnih, zabavnih, sportskih i rekreacijskih (Jandrić, 2005). Pittman i suradnici (2003, prema Novak i sur., 2019) navode da je mladima kako bi ostvarili pozitivne ishode potrebno pružiti sigurna okruženja, osnovnu skrb i zaštitu, poticati zdrave odnose s vršnjacima i odraslima, postaviti visoka očekivanja i standarde, omogućiti im resurse, stvoriti izazovna i poticajna iskustva i prilike za participaciju i doprinos, visokokvalitetno obrazovanje, razne treninge i edukacije.

Prevenција utemeljena na zajednici podrazumijeva intervencije organizirane prema promjenama socijalnih uvjeta koji utječu na pojavu poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja ili osiguravaju pozitivan i zdrav razvoj djece i mladima te odraslom stanovništvu u lokalnim zajednicama (Bašić, 2009). Preventivni rad u lokalnoj zajednici možemo promatrati kao proces tijekom kojeg zajednica definira svoje potrebe, ciljeve prema kojima će postupati, utvrđuje redosljed zadovoljavanja određenih potreba koje su prepoznate kao prioritetne, razvija povjerenje među članovima zajednice i motivira ih kako bi svojim akcijama djelovali na provedbu procesa u zajednici (Jandrić i Buđanovac, 2003). Potrebno je naglasiti kako je proces procjene potrebe zajednice vrlo važan budući da u svakoj zajednici postoje specifičnosti, a prema potrebama zajednice određuju se prioritetna područja djelovanja. Ono što je prioritet u jednoj, ne mora biti i u drugoj zajednici. Programi prevencije u zajednici mogu biti usmjereni različitim ciljevima, no temeljne su postavke njihovog djelovanja prevladavanje potencijalno rizičnih čimbenika i jačanje zaštitnih čimbenika u zajednici te stvaranje okruženja koje podržava pozitivan rast i razvoj djece i mladih. No, preduvjet za preventivno djelovanje je aktivno uključivanje većeg dijela članova zajednice u zajedničke akcije i preuzimanje odgovornosti za provedbu preventivnih programa (Jandrić, 2005). Brown i suradnici (2005) također navode kako su brojni istraživači i praktičari koji nastoje promicati dobrobit djece i mladih i spriječiti probleme u ponašanju prepoznali da pokretanje promjena u cijeloj zajednici zahtijeva sudjelovanje svih dionika koji utječu na živote mladih ljudi. U tu svrhu mnogi zagovaraju uspostavljanje koalicija u zajednici kao strategije za sprječavanje zdravstvenih problema i problema u ponašanju mladih. Takve su koalicije sastavljene od ljudi koji žive ili rade u zajednici, zastupajući različite interese. Jedan je od modela prevencije u zajednici koji se temelji na uspostavi koalicija je *Communities That Care* (CTC) model, o kojemu će više biti rečeno u nastavku. Hawkins i suradnici (2002) kao neke od primjera prevencije u zajednici navode promjene politika u zajednici kojima je cilj bio smanjiti dostupnost duhana mladim osobama, a koje su dovele do smanjenja pušenja cigareta među mladima. Slično tome, promjene politika po pitanju dostupnosti alkohola, uključujući podizanje dobi za legalnu konzumaciju i načina prodaje alkohola dovele su do smanjenja konzumacije i učestalosti prometnih nesreća te smrtnih slučajeva izazvanih alkoholom.

2.3. Model socijalnog razvoja

Model socijalnog razvoja, razvijen od strane Hawkinsa i Catalana (1996), opća je teorija ljudskog ponašanja koja pretpostavlja da slični razvojni procesi dovode do prosocijalnih ili antisocijalnih ishoda. Model socijalnog razvoja integrira perspektive i znanja iz tri važne razvojne teorije: teorije socijalne kontrole, teorije socijalnog učenja i teorije diferencijalne asocijacije (Haggerty i McCowan, 2018). Teorija socijalne kontrole sugerira da je antisocijalno ponašanje rezultat slabe povezanosti s prosocijalnim skupinama kao što su obitelj i škola. Uspostavljanje jakih prosocijalnih veza inhibira antisocijalno ponašanje tako da pojedinac svoje ponašanje usklađuje s prevladavajućim normama i vrijednostima u toj skupini. Hirschi (1969, prema Haydon i sur., 2011) je pretpostavio da prosocijalne veze uključuju četiri komponente - privrženost, predanost, uključenost i uvjerenje - i pružaju jaku zaštitu od antisocijalnog ponašanja. Teorija socijalnog učenja (Bandura, 1977, prema Catalano i sur., 2021) tvrdi da se antisocijalno ponašanje, kao i svako drugo, uči kroz interakciju s različitim osobama, odnosno socijalizacijom. Ako je neko ponašanje nagrađeno, veća je vjerojatnost da će biti usvojeno, ponašanja koja se jačaju i čiji se razvoj podržava se održavaju i dalje, a ako je ponašanje kažnjeno, veća je vjerojatnost da se neće više ponavljati. Teorija pretpostavlja da se antisocijalno ponašanje prvenstveno uči u onim skupinama ili kontekstima koji čine glavni izvor potkrepljenja pojedinca. Teorija diferencijalne asocijacije (Sutherland, 1973, prema Haydon i sur., 2011) pretpostavlja da su antisocijalna ponašanja naučena u interakciji s drugim ljudima u procesu komunikacije unutar osobnih socijalnih skupina. Vjerojatnije je da će osoba postati asocijalna ako je izložena ljudima koji su skloni kršenju zakona u odnosu na one koji nisu. Postoje razni dokazi o utjecaju delinkventnih vršnjaka na delinkventno ponašanje tijekom adolescencije (Agnew, 1991; Benda i Whiteside, 1995; Thornberry i sur., 1994; sve prema Haggerty i McCowan, 2018). Model uključuje ove teorije u razvojni okvir koji opisuje početak, napredovanje i prestanak i prosocijalnog i antisocijalnog ponašanja (Brown i sur, 2005). Model socijalnog razvoja zbog sve većeg broja istraživanja širi i korpus znanja u vezi učinka rizičnih čimbenika u razvoju asocijalnog ponašanja. Višestruka i višegodišnja istraživanja pokazala su da postoje mnogi biološki, psihološki i društveni čimbenici na više razina u različitim društvenim domenama (tj. unutar pojedinca i u obitelji, školi, grupi vršnjaka i zajednici) te da svi u određenoj mjeri doprinose razvoju problema kao što su delinkvencija ili korištenje sredstava ovisnosti. S druge strane, neki se pojedinci ne uključuju u antisocijalno ponašanje unatoč izloženosti visokim razinama čimbenika rizika. Znanstvenici su

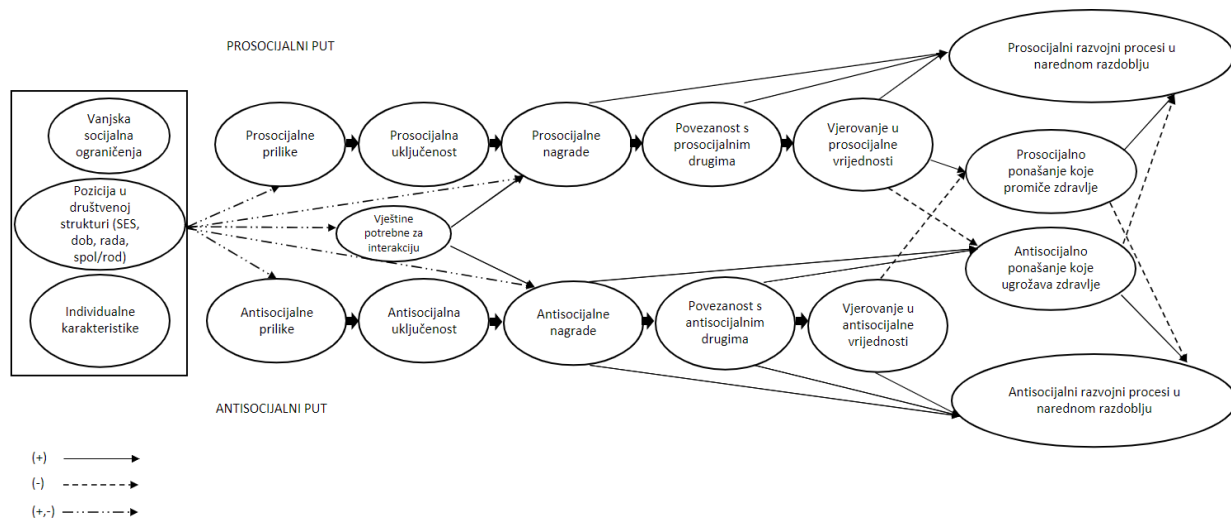
stoga nastojali identificirati čimbenike koji štite te pojedince od nepoželjnih ishoda. Model socijalnog razvoja također uključuje i zaštitne čimbenike, za koje se pretpostavlja da posreduju ili ublažavaju učinke rizičnih čimbenika (Catalano i Hawkins, 1996; Hawkins i Weis, 1985). Kao što Bursik (1996) ističe, specifikacija prediktivnih odnosa mora se odvijati teorijski zbog velikog broja promatranih empirijskih prediktora i velikog broja mogućih funkcionalnih odnosa među njima. U određenoj su mjeri utvrđena razvojna razdoblja u kojima su pojedini rizični i zaštitni čimbenici i njihove varijacije najzastupljenije, ali ne sagledavaju sve teorije odnos između tih čimbenika. Model socijalnog razvoja specificira mehanizme kojima identificirani rizični i zaštitni čimbenici međusobno djeluju u razvoju određenog ponašanja. Catalano i Hawkins (1996) navode da se antisocijalna ponašanja, poput delinkvencije počinju razvijati u djetinjstvu ili ranoj adolescenciji. Budući da rani početak predviđa ozbiljnost i perzistentnost takvih problema u ponašanju, teorija koja nastoji objasniti pojavu, održavanje i odustajanje od takvih ponašanja trebala bi se usredotočiti na uzročne procese razvoja u djetinjstvu. Pretpostavlja se da djeca uče obrasce ponašanja, prosocijalne ili antisocijalne, od jedinica socijalizacije poput obitelji, škole, vjerskih i drugih institucija, zajednice te od svojih vršnjaka. Socijalizacija zatim slijedi iste procese učenja bez obzira proizvodi li prosocijalno ili antisocijalno ponašanje. Djeca se socijaliziraju kroz procese koji uključuju četiri konstrukta: (a) percipirane prilike za uključenost u aktivnosti i interakcije s drugima, (b) stupanj uključenosti i interakcije, (c) vještine sudjelovanja u tim angažmanima i interakcijama, i (d) potkrepljenje koje doživljavaju kao nagradu za izvedbu u aktivnostima i interakcijama. Kada su procesi socijalizacije dosljedni, razvija se društvena veza između pojedinca i jedinice socijalizacije. Ova sinergija prilika, vještina i priznanja započinje proces povezivanja. Svakim danom, kada dijete dosljedno doživljava takve interakcije iz trenutka u trenutak, veza se jača, a ta veza djeluje kao motivator da slijedi obiteljske norme i vrijednosti. Na uspješnu uključenost utjecat će vještine koje pojedinac posjeduje, a ishod interakcije smanjit će ili povećati vjerojatnost za ponovnu uključenost (Catalano i Hawkins, 1996; Catalano i sur., 1996). Socijalna veza nastaje kada su procesi socijalizacije dosljedni; to jest, kada je potkrepljenje u skladu s onim primljenim za prethodna, slična ponašanja, odnosno situacije uključenosti/angažmana. Ključne elemente socijalne veze čine emocionalna veza, odnosno privrženost (*eng. attachment*) i predanost (*eng. commitment*). Svaka socijalna jedinica ima skup normi, uvjerenja i vrijednosti koje su zajedničke većini njezinih članova. Kada pojedinac uspostavi vezu s okruženjem (škola, vršnjaci, obitelj, zajednica) koju karakteriziraju privrženost i osobna predanost i kada se u okruženju znaju

jasne vrijednosti i standardi ponašanju te ih to okruženje potiče i promiče, veza između pojedinca i okruženja jača i kroz nju se potiču ponašanja koja su u skladu s vrijednostima i standardima okruženja, a sprečavaju ona kojima se ti standardi krše (Catalano i Kosterman, 1996). Prema Catalanu i Kostermanu (1996) antisocijalni put socijalizacije razvija se na više načina. Prvo, snažna privrženost antisocijalnim drugima rezultirat će pojedincem posvećenim antisocijalnim vrijednostima grupe kojoj pripada. Drugo, slaba veza s prosocijalnim jedinicama rezultirat će smanjenim nagradama za održavanje te veze, a posljedica toga je smanjenje negativnih ishoda za kršenje grupnih normi i vrijednosti. Treći način na koji se razvijaju antisocijalna ponašanja uključuje analizu troškova i koristi planiranog ponašanja, koja ukazuje na to da postoji nizak rizik povezan s ponašanjem. Stoga model socijalnog razvoja pretpostavlja da čimbenici koji utječu na prirodu, snagu i kvalitetu socijalnih veza u domenama obitelji, vršnjaka, škole i zajednice u konačnici određuju manifestaciju antisocijalnog ponašanja. Očekuje se da će veza utjecati na izbore ponašanja pojedinaca ulazeći u njihov izračun troškova i koristi za osobni interes bilo kojeg ponašanja. Pojedinci izbjegavaju ponašanja koja nisu u skladu sa standardima i normama onih s kojima su vezani, jer sama veza može biti ugrožena ako se ponašanje „otkrije“. Istraživanje prosocijalnih veza pokazalo je inhibitorni učinak na antisocijalno ponašanje. Dakle, pojednostavljeno- kada su utjecaji prosocijalni, rezultat je prosocijalno ponašanje. Kada je većina utjecaja antisocijalno, rezultat je antisocijalno ponašanje. Ova društvena veza, nakon što je čvrsto uspostavljena, ima moć neovisno utjecati na buduće ponašanje stvaranjem neformalne kontrole nad njim (Catalano i Hawkins, 1996; Haggerty, 2018).

Slika 1

Grafički prikaz modela socijalnog razvoja (prilagođeno prema Cambron i sur., 2019)

2.4. Communities That Care- Model zajednica koje brinu

Zajednice koje brinu (CTC) sustav su prevencije osmišljen kako bi zajednicama dao alate za promicanje pozitivnog razvoja mladih u prevenciji rizičnih ponašanja (Arthur i sur., 2002). Pretpostavka na kojoj se temelji CTC je da se prevalencija problema u ponašanju adolescenata u zajednici može smanjiti identificiranjem jakih rizičnih čimbenika i slabih zaštitnih čimbenika s kojima se susreće populacija mladih u zajednici, a zatim odabirom i provedbom preventivnih intervencija koje su se pokazale učinkovitima, kako bi utjecale na te specifične rizične i zaštitne čimbenike te na probleme u ponašanju adolescenata. Ovaj model je svojevrsni „most“, odnosno prijenos dosadašnjih teorijskih spoznaja preventivne znanosti i prakse članovima zajednice (Bašić, 2009). Model zajednica koje brinu temelji se na ranije spomenutom modelu socijalnog razvoja (eng. *Social Development Model - SDM*), pristupu javnog zdravstva, konceptu rizičnih i zaštitnih čimbenika i testiranim, učinkovitim intervencijama, stručnoj politici i praksi (Haggerty, 2017).

Prema modelu Zajednica koje brinu, postoji nekoliko koraka u planiranju znanstveno utemeljenih preventivnih programa u zajednici (Hawkins i sur., 2002):

1. mobiliziranje zajednice s ciljem njezina uključivanja u planiranje preventivnih aktivnosti;
2. procjena prevalencije rizika, zaštita i ishoda te njihova međudjelovanja u zajednici;

3. određivanje prioriteta rizičnih i zaštitnih čimbenika na koje će preventivne aktivnosti utjecati;
4. odabir intervencija kojima će se utjecati na prioritetne rizične čimbenike;
5. učinkovita implementacija odabranih programa;
6. praćenje uspješnosti u postizanju željenih promjena;
7. prilagodba intervencija sukladno rezultatima praćenja uspješnosti.

Navedenih se sedam koraka u praksi implementira kroz pet faza: pripremu, organiziranje, predstavljanje i uključivanje, razvoj profila zajednice, stvaranja akcijskog plana i implementacije te evaluacije akcijskog plana (Bašić, 2009; Haggerty, 2017).

1. faza - Priprema

Ova faza uključuje definiranje uključene zajednice, identificiranje dionika, tko će od njih biti nositelj procesa, procjenjuju se trenutni uvjeti i aktivnosti u zajednici te se procjenjuju čimbenici koji bi mogli utjecati na uspješnu implementaciju modela. Odlučuje se o opsegu preventivnih napora, osigurava se podrška za suradnju zajednice te se adresiraju pitanja spremnosti zajednice. Ova faza može biti prilično promjenjiva u trajanju, ovisno o veličini zajednice, složenosti upravljanja, povjerenju i sigurnosti, povijesti zajedničkih napora, segregaciji zajednice i heterogenosti potreba za uslugama. Ova faza uključuje orijentaciju za ključne vođe u zajednici kako bi se odabrali članovi koalicije i okupila podrška za preventivno djelovanje.

2. faza – Organiziranje, predstavljanje i uključivanje

Ključni ljudi zajednice educirani su o prevenciji usmjerenoj na rizične i zaštitne čimbenike te o procesu mobilizacije zajednice. Edukacija o rizičnim i zaštitnim čimbenicima osigurava zajednički jezik i okvir u kojem se vođe zajednice i članovi koalicije koji predstavljaju različite perspektive mogu organizirati kako bi razgovarali o svom radu i životu svoje zajednice. Definiraju se uloge raznih osoba iz zajednice i osniva se tzv. Vijeće za prevenciju. Vijeće bi trebale činiti osobe iz raznih područja djelovanja u zajednici koje mogu pomoći u razvoju veza s resursima, organizacijama i službama. Članovi Vijeća dolaze iz mnogih sektora, a obično su to roditelji, mladi, aktivisti, vlasnici lokalnih tvrtki, izabrani dužnosnici, vjerski vođe, stručnjaci iz obrazovanja, javnog zdravstva, maloljetničkog pravosuđa, skrbi za djecu i mlade.

3. faza – Razvoj profila zajednice

U ovoj se fazi primjenjuje CTC Upitnik za mlade (eng. *CTC Youth Survey, CTC-YS*) kojim se dobiva uvid u profil rizičnih i zaštitnih čimbenika mladih u zajednici te rizična ponašanja mladih u zajednici. Članovi Vijeća osposobljavaju se za korištenje epidemioloških podataka, a mogu se koristiti i podaci poput arhivskih - primjerice popis stanovništva, stope napuštanja škole, stopa maloljetničkih trudnoća i slično. Razvoj profila zajednice olakšava zajednici usmjeravanje sredstava u one dijelove kojima je to najpotrebnije i na one rizične i zaštitne čimbenike koji su se pokazali najzastupljenijima u zajednici. Ovi podaci također pružaju osnovu za daljnje praćenje napretka zajednice.

4. faza - Stvaranje akcijskog plana

Tijekom ove faze razvija se akcijski plan temeljen na podacima prikupljenima u prethodnoj fazi, koji pokazuju profil zajednice. Definiraju se jasne, mjerljive i poželjne promjene u prioritetnim rizičnim i zaštitnim čimbenicima u određenom vremenskom roku. Akcijski plan rješava nedostatke dostupnih servisa odabirom programa, politika i praksi koji su znanstveno ispitani i dokazano učinkoviti u rješavanju prioritetnih rizičnih i zaštitnih čimbenika. Nakon što se odaberu prikladni pristupi, koalicije razvijaju plan rada, proračun i vremenski okvir za njihovu provedbu. Također stvaraju plan evaluacije za svaki pristup. Sažeci svih ovih informacija uključeni su u akcijski plan, koji se dijeli ili priopćava drugim dionicima u zajednici, kao i njezinim stanovnicima. Namjera je da akcijski planovi nastali u sklopu modela Zajednica koje brinu budu visoko prilagođeni potrebama lokalne zajednice jer proizlaze iz niza izbora koji odražavaju lokalne vrijednosti, prioritete, kapacitete i ograničenja.

5. faza - Implementacija i evaluacija akcijskog plana

Nakon što je akcijski plan završen i odobren, slijede implementacija novih programa, politika i praksi u zajednicu te njihovo praćenje i evaluacija kako bismo dobili podatke koji nam omogućuju poboljšanje i prilagodbu implementacije. Unutar Vijeća se formiraju radne skupine za implementaciju svake pojedine preventivne intervencije. U ovoj fazi zajednice također procjenjuju ishode svojih aktivnosti na razini zajednice provodeći nove procjene na razini zajednice najmanje svake 2 godine kako bi se osiguralo da strategije mijenjaju stope rizičnog ponašanja mladih i da su i dalje relevantne za kontekst lokalne zajednice. Zajednice s visokom razinom spremnosti

vjerojatno će implementirati nove programe unutar jedne godine. Učinci na stope rizičnog ponašanja adolescenata u cijeloj zajednici očekuju se unutar 3 godine za zajednice koje provode model Zajednica koje brinu s visokom vjernošću modelu.

Djelotvornost modela dokazana je mnogim istraživanjima (Feinberg i sur., 2010; Hawkins i sur., 2014; Oesterle i sur., 2018; Rhew i sur., 2018). Visokokvalitetna implementacija sustava prevencije CTC-a može se postići edukacijom i osiguravanjem tehničke podrške, a funkcionalne koalicije za prevenciju mogu se održati tijekom vremena. Zajednice koje koriste model Zajednica koje brinu koriste pristup rizičnih i zaštitnih čimbenika u planiranju preventivnih aktivnosti, provode veći broj učinkovitih preventivnih programa, postižu viši stupanj kvalitete u provedbi učinkovitih preventivnih programa i imaju veću podršku za prevenciju među ključnim ljudima u zajednici. Pokazalo se da model smanjuje razinu ciljanih rizičnih čimbenika u svim okruženjima te odgađa inicijaciju i smanjuje prevalenciju rizičnog ponašanja kod mladih. Pokazalo se da kod mladih iz zajednica koje su implementirale model postoji manja vjerojatnost da će početi pušiti, koristiti različita sredstva ovisnosti (alkohol, marihuana i ostale droge) i uključivati se u delinkventna ponašanja (Kuklinski i sur., 2015). Isti autori navode kako su analize troškova i koristi pokazale da CTC model vraća 8,22 dolara po svakom uloženom dolaru kroz kontinuiranu apstinenciju od konzumacije alkohola, duhana i uključivanja u delinkventna ponašanja do 18. godine (Kuklinski i sur., 2015).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Svrha i cilj istraživanja

Svrha ovog diplomskog rada je dobiti uvid u rizične i zaštitne čimbenike u okruženju zajednice iz perspektive mladih grada Jastrebarskog s ciljem boljeg razumijevanja njihovih potreba. Cilj ovog istraživanja je istražiti percepciju rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice te istražiti postoje li razlike u percepciji rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice u odnosu na spol i dob sudionika istraživanja.

3.2. Problemi i hipoteze istraživanja

U skladu sa svrhom i ciljem ovog diplomskog rada, oblikovani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

1. Ispitati procjenu rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na uzorku učenika viših razreda Osnovne škole Ljubo Babić Jastrebarsko
  - Hipoteza 1: Učenici viših razreda Osnovne škole Ljubo Babić Jastrebarsko izražavaju relativno visoku prisutnost rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice.
2. Utvrditi razlikuje li se procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice s obzirom na spol i dob učenika viših razreda Osnovne škole Ljubo Babić Jastrebarsko
  - Hipoteza 2: Postoje razlike između mladića i djevojaka u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice, tako da mladići iskazuju veću zastupljenost rizičnih čimbenika i manju zastupljenost zaštitnih čimbenika u odnosu na djevojke.
  - Hipoteza 3. Postoje dobre razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice, tako da učenici viših razreda iskazuju veću zastupljenost rizičnih čimbenika i manju zastupljenost zaštitnih čimbenika u odnosu na učenike nižih razreda.

3.3. Metode istraživanja

3.3.1. Sudionici istraživanja/uzorak

Cjelokupno istraživanje imalo je za cilj obuhvatiti cijelu populaciju učenika od 5. do 8. razreda osnovne škole te od 1. do 4. razreda srednje škole na području grada Samobora i Jastrebarskog,

kako bi se dobio što vjerodostojniji uvid u profil zajednice u odnosu na rizične i zaštitne čimbenike, kao i što preciznija prevalencija rizičnih ponašanja.

Istraživanjem su obuhvaćene sljedeće navedene osnovne i srednje škole:

Samobor:

1. Osnovna škola Bogumila Tonija - Samobor
2. Osnovna škola Mihaela Šiloboda - Sveti Martin pod Okićem
3. Osnovna škola Samobor - Samobor
4. Osnovna škola Milana Langa - Bregana
5. Osnovna škola Rude - Rude
6. Ekonomska, trgovačka i ugostiteljska škola Samobor - Samobor
7. Gimnazija Antuna Gustava Matoša - Samobor
8. Srednja strukovna škola - Samobor

Jastrebarsko:

1. Osnovna škola Ljubo Babić - Jastrebarsko
2. Srednja škola Jastrebarsko - Jastrebarsko

Prvotno su za sve navedene osnovne i srednje škole koje su sudjelovale u istraživanju prikupljeni podaci o točnom broju učenika upisanih u školsku godinu 2022./2023., tijekom koje je i provedeno istraživanje. Očekivani broj sudionika istraživanja bio je otprilike 60% ukupne populacije učenika osnovnih i srednjih škola na području grada Samobora i Jastrebarskog.

Svi su učenici iz ciljanog uzorka bili informirani o provedbi istraživanja i pozvani da prisustvuju istraživanju u organiziranom individualnom terminu za svaki razred. Konačni uzorak sastoji se od učenika koji su pristali sudjelovati u istraživanju i čiji su roditelji dali pristanak za sudjelovanje njihova djeteta u istraživanju, ako se radi o učenicima mlađim od 14 godina starosti. Ukupno je 2.652 učenika pristupilo istraživanju, od toga 589 učenika iz grada Jastrebarskog i 2.063 učenika iz grada Samobora, što predstavlja 66% ukupne populacije učenika na području grada Samobora i 73% ukupne populacije učenika na području grada Jastrebarskog, odnosno 71.7% ukupne populacije učenika na području grada Samobora i Jastrebarskog. Međutim, od ukupnog broja učenika koji su pristupili istraživanju, 6 učenika je odbilo sudjelovanje u istraživanju.

Ujedno, 445 učenika je dalo suglasnost za sudjelovanje u istraživanju, ali nisu u velikoj mjeri ispunili upitnik te su samim time nisu bili dio konačnog uzorka. Uz navedeno, pregledom upitnika 13 učenika nije davalo ispravne podatke vezano uz njihova socio-demografska obilježja (npr. navedeno da sudionik ima 59 godina) te su ti učenici zbog upitne vjerodostojnosti podataka izuzeti iz konačnog uzorka.

U konačnici, uzorak se sastojao od 2.188 učenika na području grada Jastrebarskog i Samobora, što predstavlja 59.1% ukupne populacije učenika na području grada Jastrebarskog i Samobora. Odnosno, konačni uzorak na području grada Jastrebarskog sastojao se od 491 učenika, što predstavlja 55% ukupne populacije na području grada Jastrebarskog, dok se konačni uzorak na području grada Samobora sastojao od 1.697 učenika, što predstavlja 60% ukupne populacije na području grada.

U svrhu ovog diplomskog rada bit će korišteni podaci dobiveni od strane učenika viših razreda (5.-8. razreda) Osnovne škole Ljubo Babić- Jastrebarsko. Planirani uzorak Osnovne škole Ljubo Babić činila su 523 učenika, od čega je 260 djevojaka i 263 mladića (Tablica 1).

Tablica 1

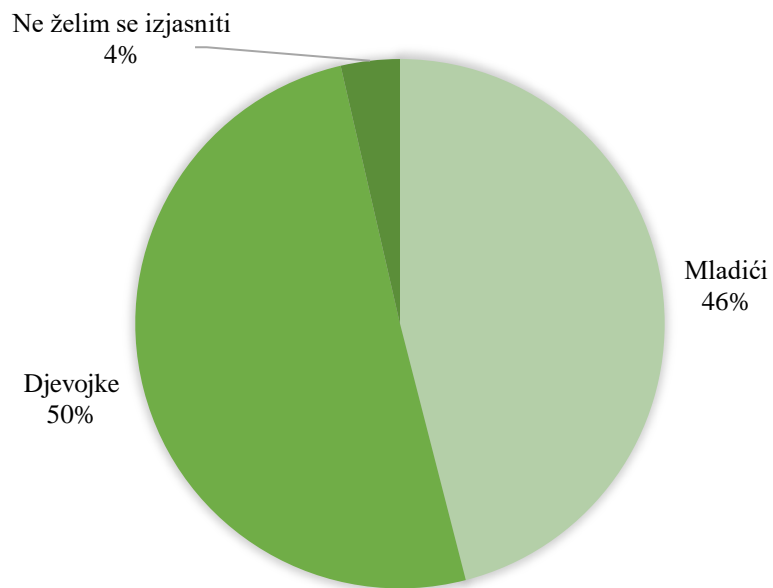
Planirani i konačni uzorak učenika viših razreda Osnovne škole Ljubo Babić- Jastrebarsko

Osnovna škola Ljubo Babić – Jastrebarsko	Broj učenika	Djevojke	Mladići	Ne želi se izjasniti
planirani uzorak	523	260	263	-
konačni uzorak	248	125	114	9

Kako bi se odgovorilo na ciljeve ovog diplomskog rada, u konačni uzorak za analizu razlika po spolu bilo je uključeno 239 učenika, odnosno 52,3% (n=125) djevojaka i 47,7% (n=114) mladića (Tablica 2, Graf 1). Učenici koji se nisu izjasnili po pitanju spola izdvojeni su iz uzorka jer bi to onemogućavalo usporedbu rezultata po spolu. U uzorak za analizu razlika u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice prema razredu koji učenici pohađaju uključeno je 247 učenika. Od toga je uzorak činilo 23,9% (n=59) učenika petog razreda, 27,1% (n=64) učenika šestog, 25,5% (n=63) učenika sedmog i 23,5% (n=58) učenika osmog razreda (Tablica 2, Graf 2).

Tablica 2*Socio-demografske karakteristike sudionika istraživanja*

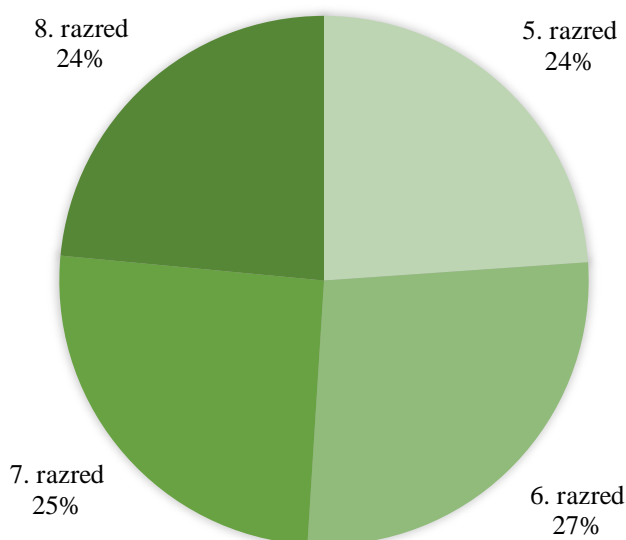
	Spol			Ukupno	Razred				Ukupno
	Muško	Žensko	Ne želim se izjasniti		5.	6.	7.	8.	
Broj učenika	114	125	9	248	59	64	63	58	247
%	46,0	50,4	3,6	100	23,9	27,1	25,5	23,5	100

Graf 1*Grafički prikaz udjela učenika u uzorku prema spolu*

Graf 2

Grafički prikaz udjela učenika u uzorku prema razredu koji pohađaju

3.3.2. Opis istraživačkog instrumentarija

Instrument za prikupljanje podataka koji je korišten u ovom istraživanju je CTC Upitnik za djecu i mlade (Mihic i sur., 2011). CTC Upitnik za djecu i mlade predstavlja hrvatsku verziju CTC Youth Surveya-a, koji se koristi za ispitivanje rizičnih i zaštitnih čimbenika za razvoj problema u ponašanju kod mladih kao i prediktora problema u ponašanju mladih te pomaže u osmišljavanju specifičnih preventivnih intervencija za geografsko područje u kojemu je upitnik primijenjen (Mihic i sur., 2011). Originalnim upitnikom ispituje se prisutnost 22 rizična te 9 zaštitnih čimbenika iz četiri domene, dok se u prilagođenoj verziji nalazi 18 rizičnih te 9 zaštitnih čimbenika. Sadržava 140 varijabli organiziranih u četiri domene: (1) zajednica, (2) obitelj, (3) škola i (4) vršnjaci/individua (Tablica 3). Zaštitni čimbenici u zajednici koji se istražuju su prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje i nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje. Rizični čimbenici koji se ispituju su niska privrženost zajednici, dezorganizacija zajednice, zakon i norme pogodni za korištenje sredstva ovisnosti, percipirana dostupnost sredstva ovisnosti i oružja te tranzicija i mobilnost. Isto tako, upitnikom se ispituje i zastupljenost rizičnih ponašanja mladih, poput problema s mentalnim zdravljem, delinkvencije, konzumacije sredstava ovisnosti, nasilja i kockanja. Valjanost skala koje čine CTC Youth Survey ispitana je na reprezentativnom uzorku

mladih u različitim područjima SAD-a, dok su rizični i zaštitni čimbenici obuhvaćeni upitnikom preuzeti iz relevantne literature i brojnih provedenih studija (Hawkins i sur., 1995, prema Arthur i sur., 2002). Navedeni CTC Upitnik za djecu i mlade prethodno je korišten i validiran u Hrvatskoj (Mihčić i sur., 2011; Mihčić i sur., 2013). Autorice validiranog upitnika u Hrvatskoj dale su svoju suglasnost za korištenje istoga u ovom istraživanju.

Tablica 3

Prikaz rizičnih i zaštitnih čimbenika koje ispituje CTC Upitnik za mlade/CTC Youth Survey

Zajednica	
Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
<ul style="list-style-type: none"> • Niska privrženost zajednici • Dezorganizacija zajednice • Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti • Percepcija dostupnosti sredstava ovisnosti • Percepcija dostupnosti oružja • Tranzicija i mobilnost 	<ul style="list-style-type: none"> • Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje • Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje
Obitelj	
Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
<ul style="list-style-type: none"> • Loš obiteljski menadžment • Konflikti u obitelji • Obiteljska povijest asocijalnog ponašanja • Stavovi roditelja prema asocijalnim ponašanjima • Stavovi roditelja prema sredstvima ovisnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Privrženost obitelji • Obiteljske prilike za prosocijalno uključivanje • Obiteljske nagrade za prosocijalno uključivanje
Škola	
Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
<ul style="list-style-type: none"> • Loš akademski uspjeh • Slaba privrženost školi 	<ul style="list-style-type: none"> • Školske prilike za prosocijalno uključivanje • Školske nagrade za prosocijalno uključivanje
Vršnjaci/Individua	
Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
<ul style="list-style-type: none"> • Niska percepcija rizika od konzumacije sredstava ovisnosti • Delinkventno ponašanje vršnjaka • Korištenje sredstava ovisnosti kod vršnjaka • Nagrade vršnjaka za asocijalna ponašanja • Pozitivni stavovi prema asocijalnim ponašanjima • Pozitivni stavovi prema korištenju sredstvima ovisnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Socijalne vještine • Moralne norme • Prosocijalni vršnjaci

3.3.3. Način provođenja istraživanja

Diplomski rad dio je istraživanja koje se provodi u sklopu „Frontline Politeia -Take prevention science training to the substance use and crime prevention frontline“ (voditeljica istraživačkog projekta za Hrvatsku prof. dr. sc. Martina Ferić). Cilj je projekta istražiti pojavnost individualnih rizičnih i zaštitnih čimbenika te onih u okruženju škole, obitelji i zajednice iz perspektive mladih (11 do 18 godina) te rizična ponašanja mladih na području grada Samobora i Jastrebarskog. Provedba istraživanja odobrena je od strane Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Ministarstva znanosti i obrazovanja. Nakon dobivanja suglasnosti, ravnateljima osnovnih i srednjih škola s područja gradova Samobora i Jastrebarskog, poslan je dopis s molbom za sudjelovanje škole u istraživanju. Istraživanje je provedeno kroz siječanj 2023. godine, online putem pomoću alata Survey Monkey-a. Učenici su samostalno ispunjavali upitnik u računalnim učionicama svojih škola ili na mobitelima, uz suradnju stručnih suradnika škola koje su sudjelovale u istraživanju. Osim suglasnosti roditelja, dodatna suglasnost za sudjelovanje tražena je od učenika na početku upitnika . Učenici su bili obaviješteni o cilju istraživanja, mogućnostima odustajanja od sudjelovanja u istraživanju i anonimnosti podataka. Učenici koji su pristali na sudjelovanje u istraživanju, dobili su pristup online upitniku, čije je ispunjavanje trajalo približno 45 minuta.

3.3.4. Metode obrade podataka

U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva ovog istraživanja koristile su se sljedeće statističke metode i analize:

1. Metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencije odgovora)
2. Hi kvadrat-test.

U obradi podataka korišten je SPSS Statistics for Windows, Version 21.0 (IBM, Armonk, NY, USA) statistički program koji se koristi u društvenim znanostima. Kako bi se odgovorilo na prvi problem, odnosno kako bi se utvrdile procjene rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice korištene su metode deskriptivne statistike. Za potrebe navedenog određen je *cut point*.

Kao *cut point* CTC Upitnika za mlade (CTC Youth Survey) odabrana je vrijednost 1. Arthur, i suradnici (2007) navode da je *cut point* vrijednost koja nam omogućava opisivanje populacije u

smislu udjela mladih kod kojih postoji rizik ili zaštita za svaki prediktor koji se upitnikom mjeri, odnosno, omogućava razlikovanje mladih s većim rizikom za uključivanje u rizična ponašanja od onih s nižim rizikom. U početku su se rezultati spomenutog upitnika prikazivali tako da su se uspoređivali prosječni odgovori ispitanika u uzorku zajednice s uzorkom cijele države. Takav prikaz rezultata često nije bio jasan široj javnosti. Određivanje *cut pointa* zahtijevalo je da se svaka ljestvica rizika i zaštitnih čimbenika mjerena CTC Youth Survey dihotomizira kako bi se ukazalo na prisutnost ili odsutnost rizika ili zaštite mjerene tom ljestvicom. Kriteriji korišteni za određivanje kategorija rizičnog ponašanja i pozitivnog ponašanja prilagođeni su za svaki razred, odnosno, uzete su u obzir razvojne i dobne razlike u prevalenciji tih ponašanja među razredima, tako da je udio učenika čije je ponašanje rizično na razini svakog razreda pao u raspon od 25-40% (Dryfoos, 1997; Elliott, 1994; Johnston, O'Malley i Bachman, 2003, sve prema Arthur i sur., 2007). Određivanje *cut pointa* pomaže i zajednicama u određivanju prioriteta na koje treba usmjeriti pažnju u preventivnom djelovanju.

Budući da je jedan od ciljeva diplomskog rada utvrditi razlikuje li se procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice s obzirom na spol i dob sudionika istraživanja, korišten je hi-kvadrat test. Hi-kvadrat test (Pearsonov) za dva ili više nezavisnih uzoraka koristi se kada imamo frekvencije dvaju ili više nezavisnih uzoraka pa želimo ustanoviti razlikuju li se uzorci u opaženim svojstvima, odnosno, kada nas zanimaju razlike u broju sudionika s pojedinim obilježjima, unutar pojedinih kategorija. Uz hi-kvadrat test korišten je i Cramérov V, koji je mjera veličine utjecaja za hi-kvadrat test, a mjeri koliko su dva kategorička polja povezana (Pallant, 2016).

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na cjelokupnom uzorku učenika viših razreda

Budući da je jedan od ciljeva diplomskog rada ispitati procjenu rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na uzorku učenika viših razreda, izrađen je profil rizika i zaštita cijelog uzorka učenika viših razreda. Kako bi se odgovorilo na postavljeni cilj korištena je metoda deskriptivne statistike (aritmetička sredina, frekvencije odgovora).

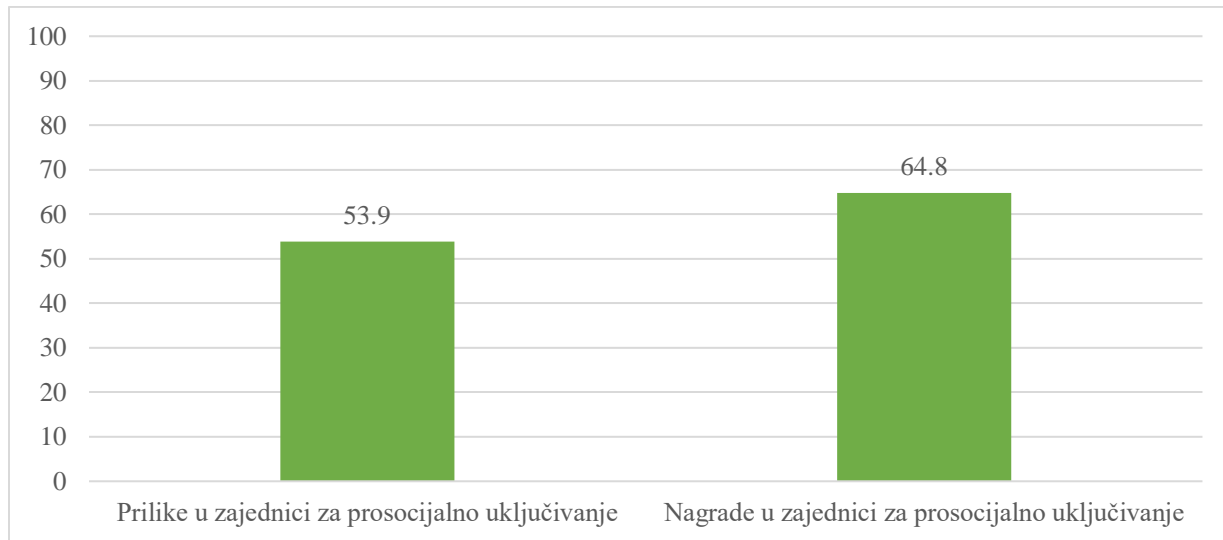
Analizom podataka utvrđeno je da 53,9% (n=132) učenika percipira da u svojoj zajednici imaju dovoljno prilika za prosocijalno uključivanje, poput aktivnosti slobodnog vremena i socijalizacije sa susjedima i drugim ljudima iz zajednice. S druge strane, 46,1% (n=113) učenika smatra da nemaju dovoljno prilika u zajednici za prosocijalno uključivanje. Da u zajednici postoje nagrade za prosocijalno uključivanje procjenjuje 64,8% (n=160) učenika, dok njih 35,2% (n=87) procjenjuje kako ih se u zajednici ne nagrađuje za prosocijalno uključivanje (Graf 3).

Što se tiče rizičnih čimbenika, najizraženiji u zajednici su tranzicija i mobilnost, niska privrženost zajednici te dezorganizacija zajednici, no i ostali rizični čimbenici zastupljeni su u velikoj mjeri (Graf 4). Naime, 30,4% (n=75) učenika privrženost zajednici procjenjuje niskom dok se 69,6% (n=172) učenika procjenjuje privrženost svojoj zajednici visokom i izjavljuje kako im se sviđa zajednica/okolina u kojoj žive. Trećina učenika, odnosno 32,5% (n=80) svoju zajednicu percipira dezorganiziranom, dok 67,5% (n=166) učenika procjenjuje da je zajednicu u kojoj žive organizirana. Najizraženiji rizični čimbenik primijećen je u česticama koje se odnose na fizičko uređenje okoliša, odnosno mnogo napuštenih objekata u zajednici i mnogo grafiti. Gotovo trećina učenika (28,6%; n=71) procjenjuje kako su zakoni i norme u zajednici pogodni za korištenje ovisnosti. Kod 22,4% (n=55) učenika percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja predstavlja rizičan čimbenik te oni procjenjuju kako bi lako ili vrlo lako mogli doći do sredstava ovisnosti ili oružja. Najistaknutiji rizik je dostupnost alkohola, gdje 26,8% (n=64) učenika navodi kako bi vrlo ili prilično lako došli do njega. Sljedeći je rizik dostupnost cigareta gdje 20,6% (n=51) učenika izjavljuje da bi s lakoćom došli do cigareta. Iznenadujuće je da veći broj 6% (n=15) učenika navodi kako bi vrlo ili prilično lako došli do oružja, nego do marihuane (5,6%; n=14). Najmanji broj učenika navodi kako s lakoćom može doći do sredstva ovisnosti poput kokaina, LSD-a ili speed-a (3,6%; n=9). Najveći udio učenika percipira prisutnost tranzicije i mobilnosti u

zajednici (36,7%; n=91), gdje 7,3% (n=18) navodi kako se u posljednjih godinu dana selilo, dok je njih 8,5% (n=21) mijenjalo školu.

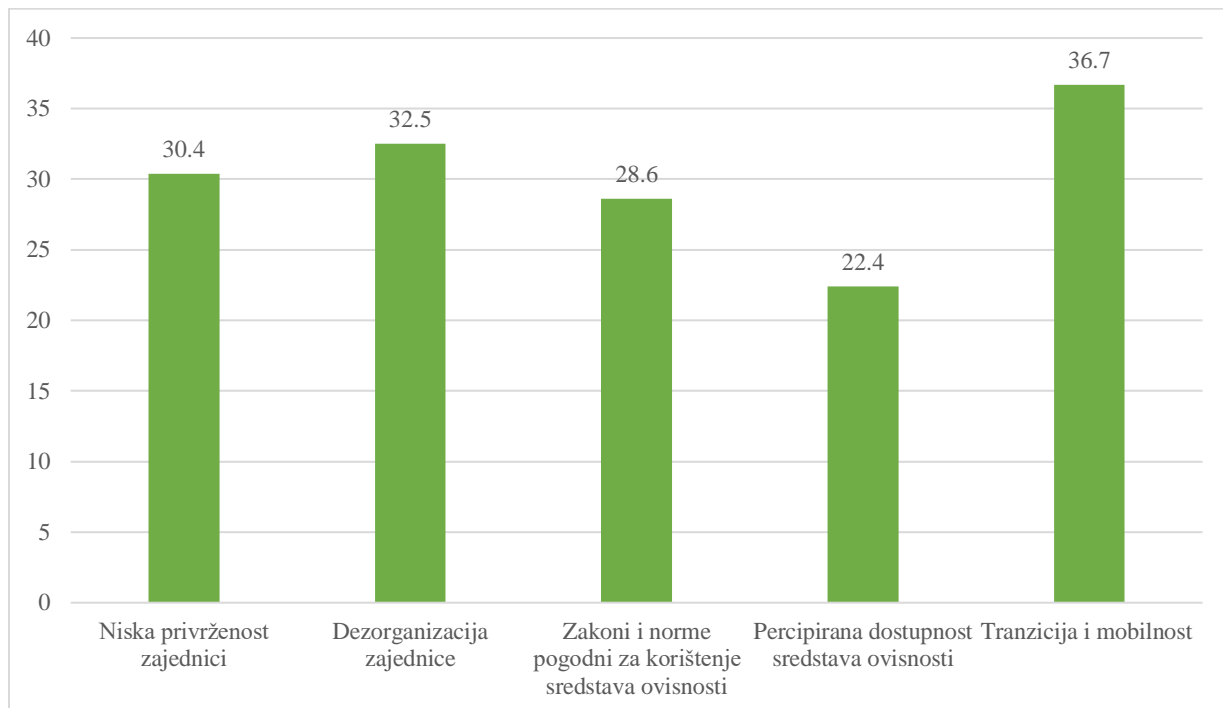
Graf 3

Grafički prikaz procjene zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na cjelokupnom uzorku učenika viših razreda

Graf 4

Grafički prikaz procjene rizičnih čimbenika u okruženju zajednice na cjelokupnom uzorku učenika viših razreda

4.2. RAZLIKE U ZAŠTITNIM ČIMBENICIMA PREMA SPOLU

Jedan od ciljeva diplomskog rada je utvrditi spolne razlike u rizičnim i zaštitnim čimbenicima zajednice. Slijedi prikaz rezultata u odnosu na procjenu prisutnosti zaštitnih čimbenika u zajednici.

4.2.1. Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

Ukupno je na pitanja u odnosu na zaštitni čimbenik - prilike za prosocijalno uključivanje u zajednici odgovorilo 98,7% uzorka (N=236). Primjenom hi-kvadrat testa kod zaštitnog čimbenika prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje nisu utvrđene statistički značajne razlike između mladića i djevojaka u procjeni prisutnosti prilika u zajednici za prosocijalno uključivanje ($\chi^2=3,532$, $p=0,060$, $>0,05$) (Tablica 4, Graf 5).

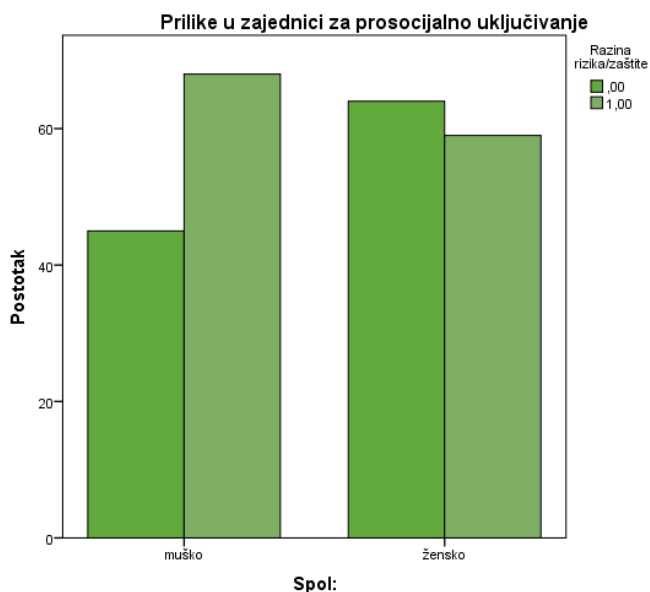
Tablica 4

Hi-kvadrat, spolne razlike u zaštitnom čimbeniku prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

Spol	Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	45	39,8	68	60,2
ženski	64	52,0	59	48,0
$\chi^2=3,532^a$; $df=1$; $p=0,060$, $> 0,05$				

Graf 5

Grafički prikaz spolnih razlika u zaštitnom čimbeniku prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

4.2.2. Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje

Ukupno je na pitanja u odnosu na zaštitni čimbenik- nagrade za prosocijalno uključivanje u zajednici odgovorilo 99,6% uzorka (N=238). Primjenom hi-kvadrat testa nisu utvrđene statistički značajne razlike između mladića i djevojaka ($\chi^2=1,082^a$, $p=0,298$, $> 0,05$) u odnosu na procjenu prisutnosti zaštitni čimbenik - nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje (Tablica 5, Graf 6).

Tablica 5

Hi-kvadrat, spolne razlike u zaštitnom čimbeniku prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

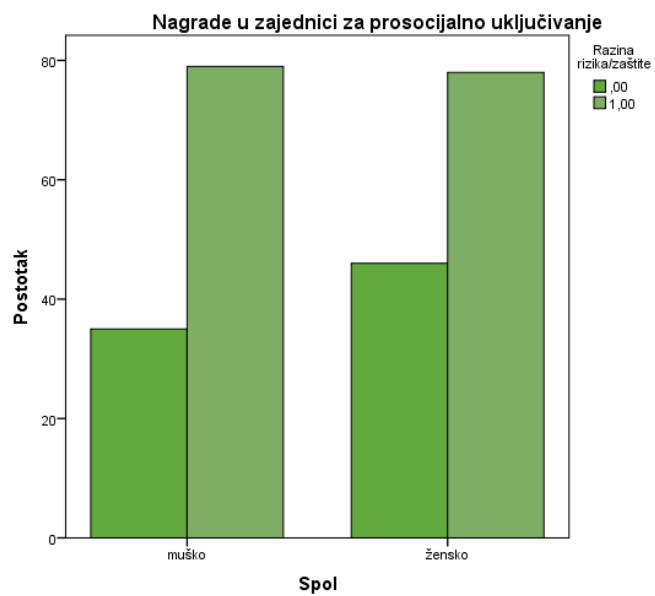
Spol	Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	35	30,7	79	69,3
ženski	46	37,1	78	62,9

$\chi^2= 1,082^a$; $df=1$; $p=0,298$, > 0.05

Graf 6

Grafički prikaz spolnih razlika u zaštitnom čimbeniku prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

4.3. RAZLIKE U RIZIČNIM ČIMBENICIMA PREMA SPOLU

4.3.1. Niska privrženost zajednici

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - niska privrženost zajednici odgovorilo 99,6% uzorka (N=238). Kod čimbenika niska privrženost zajednici primjenom hi-kvadrat testa utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u procjeni prisutnosti ovog rizičnog čimbenika između mladića i djevojaka ($\chi^2=0,059^a$, $p=0,808$, $>0,05$) (Tablica 6, Graf 7).

Tablica 6

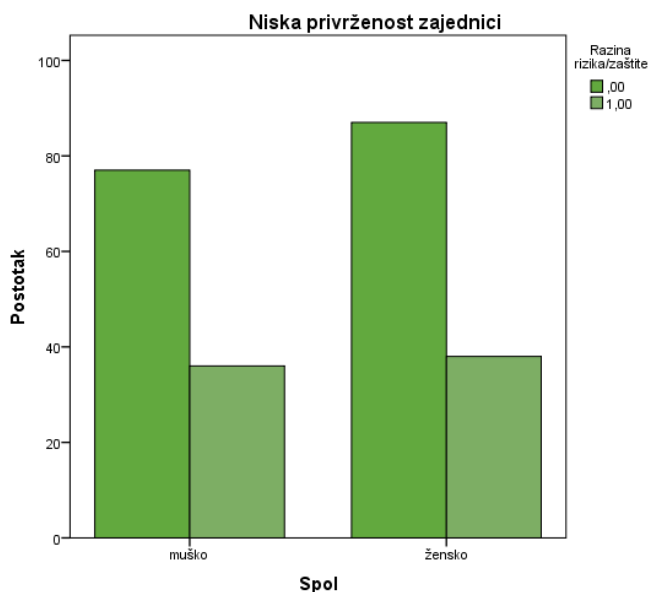
Hi-kvadrat, spolne razlike u rizičnom čimbeniku niska privrženost zajednici

Spol	Niska privrženost zajednici			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	77	68,1	36	31,9
ženski	87	69,6	38	30,4

$\chi^2=0,059^a$; $df=1$; $p=0,808$, $>0,05$

Graf 7

Grafički prikaz spolnih razlika u rizičnom čimbeniku niska privrženost zajednici

4.3.2. Dezorganizacija zajednice

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - dezorganizacije odgovorilo 99,2% uzorka (N=237). Rizični čimbenik - dezorganizacije zajednice odnosi se na prisutnost prodaje droga, kriminala, tučnjava, mnogo praznih objekata i grafita u okruženju zajednice. Nije utvrđena statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u percepciji dezorganiziranosti zajednice ($\chi^2=0,226^a$, $p=0,634$, $>0,05$) (Tablica 7, Graf 8).

Tablica 7

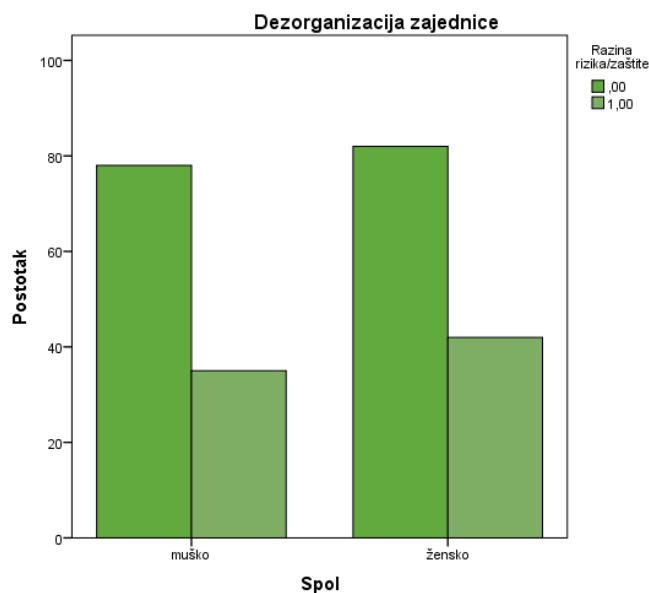
Hi-kvadrat, spolne razlike u rizičnom čimbeniku dezorganizacija zajednice

Spol	Dezorganizacija zajednice			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	78	69,0	35	31,0
ženski	82	66,1	42	33,9

$\chi^2=0,226^a$; $df=1$; $p=0,634$, $> 0,05$

Graf 8

Grafički prikaz spolnih razlika u rizičnom čimbeniku dezorganizacija zajednice

4.3.3. Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti

Ukupno je na pitanje u odnosu na rizični čimbenik - zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti odgovorilo 100% uzorka (N=239). Primjenom hi-kvadrat testa nisu utvrđene statistički značajne razlike između djevojaka i mladića u odnosu na u procjenu prisutnosti rizičnog čimbenika - zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti ($\chi^2=0,356^a$, $p=0,551$, $> 0,05$) (Tablica 8, Graf 9).

Tablica 8

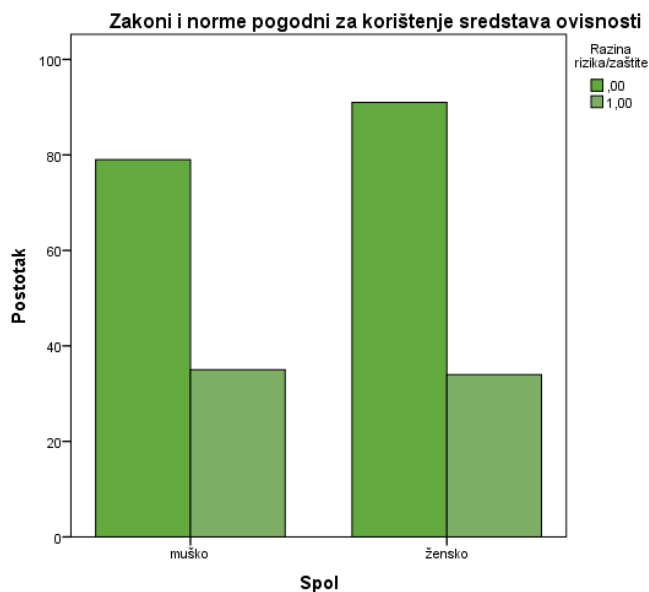
Hi-kvadrat, spolne razlike u rizičnom čimbeniku zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti

Spol	Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	79	69,3	35	30,7
ženski	91	72,8	34	27,2

$\chi^2=0,356^a$; $df=1$; $p=0,551$, $> 0,05$

Graf 9

Grafički prikaz spolnih razlika u rizičnom čimbeniku zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti

4.3.4. Percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja odgovorilo 99,2% uzorka (N=237). U percepciji dostupnosti sredstava ovisnosti i oružja također ne postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka ($\chi^2=0,655^a$, $p=0,418$, $>0,05$) (Tablica 9, Graf 10).

Tablica 9

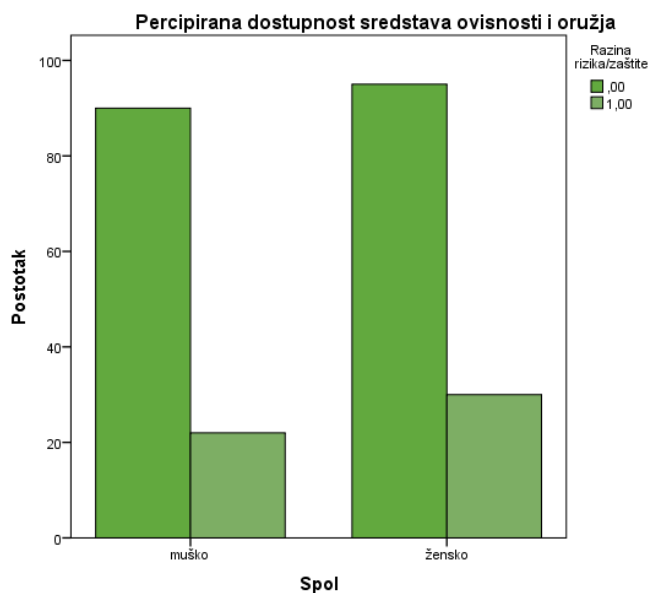
Hi-kvadrat, spolne razlike u rizičnom čimbeniku percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja

Spol	Percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	90	80,4	22	19,6
ženski	95	76,0	30	24,0

$\chi^2=0,655^a$; $df=1$; $p=0,418$, $> 0,05$

Graf 10

Grafički prikaz spolnih razlika u rizičnom čimbeniku percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja

4.3.5. Tranzicija i mobilnost

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - tranzicija i mobilnost odgovorilo 100% uzorka (N=239). Rezultati primjene hi-kvadrat testa ne pokazuju statistički značajne razlike između mladića i djevojaka ($\chi^2=0,163^a$, $p=0,687$, $> 0,05$) u odnosu na u procjenu prisutnosti rizičnog čimbenika - tranzicija i mobilnost zajednice (Tablica 10, Graf 11).

Tablica 10

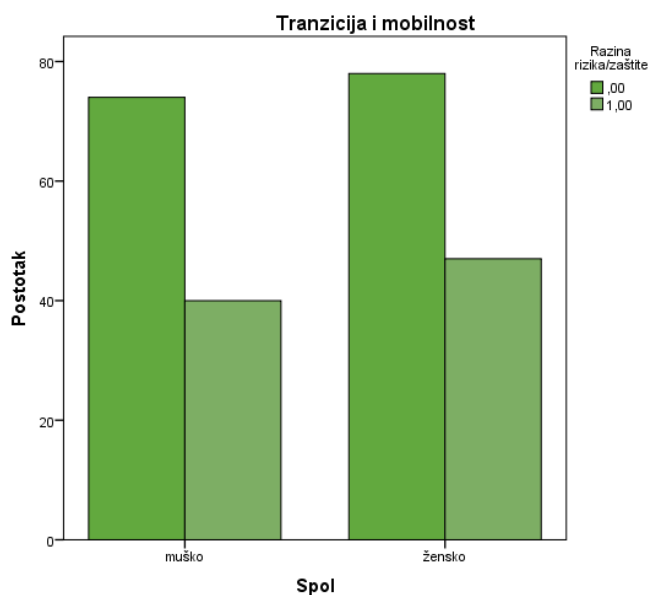
Hi-kvadrat, spolne razlike u rizičnom čimbeniku tranzicija i mobilnost

Spol	Tranzicija i mobilnost			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
muški	74	64,9	40	35,1
ženski	78	62,4	47	37,6

$\chi^2=0,163^a$; $df=1$; $p=0,687$, $> 0,05$

Graf 11

Grafički prikaz spolnih razlika u rizičnom čimbeniku tranzicija i mobilnost

4.4. RAZLIKE U ZAŠTITNIM ČIMBENICIMA PREMA DOBI (RAZRED)

Kako bi se utvrdile dobne razlike, korištena je varijabla razred, s obzirom na to da ona više odgovara razvojnim razlikama među učenicima. Isto tako, škola predstavlja važno okruženje u kojem djeca provode mnogo vremena te prijateljstva u najvećoj mjeri razvijaju s prijateljima u razredu. Uzevši u obzir utjecaj vršnjaka kao karakteristiku adolescencije, varijabla razreda vjerodostojnije prikazuje razlike među učenicima.

4.4.1. Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

Ukupno je na pitanja u odnosu na zaštitni čimbenik - prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje odgovorilo 98,4% uzorka (N=244). Primjenom hi-kvadrat testa nisu utvrđene statistički značajne razlike između učenika prema razredu u procjeni prisutnosti zaštitnog čimbenika prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje ($\chi^2=1,267^a$, $p=0,737$, $>0,05$) (Tablica 11, Graf 12).

Tablica 11

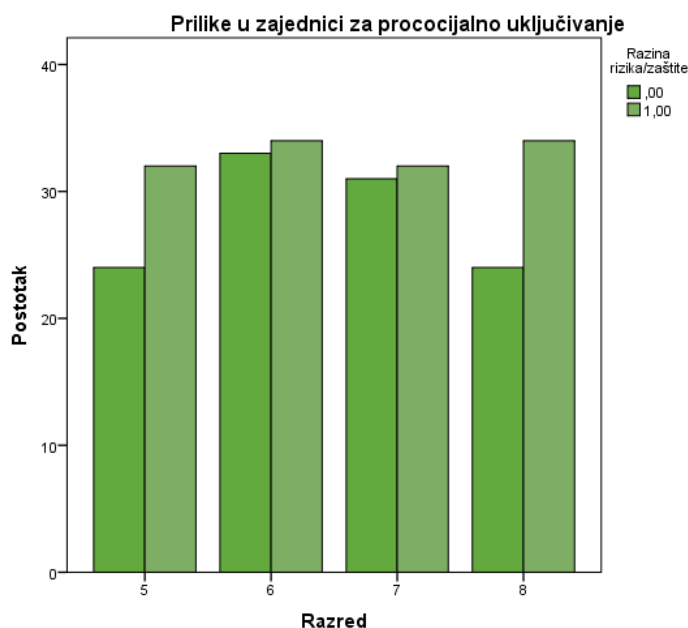
Hi-kvadrat, razlike prema dobi u zaštitnom čimbeniku prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

Razred	Prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
5. razred OŠ	24	42,9	32	57,1
6. razred OŠ	33	49,3	34	50,7
7. razred OŠ	31	49,2	31	50,8
8. razred OŠ	24	41,4	34	58,6

$\chi^2=1,267^a$; $df=3$; $p=0,737$, $> 0,05$

Graf 12

Grafički prikaz razlika prema dobi u zaštitnom čimbeniku prilike u zajednici za prosocijalno uključivanje

4.4.2. Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje

Ukupno je na pitanja u odnosu na zaštitni čimbenik – nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje odgovorilo 99,2% uzorka (N=246). U odnosu na u procjenu prisutnosti zaštitnog čimbenika - nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje utvrđene su statistički značajne razlike između pojedinih razreda ($\chi^2=8,676a$, $p=0,034$, $<0,05$). Kako bi se utvrdilo efekt razlike izračunat je Cramerov V. Za ovu vrijednost Cramerov V iznosi 0,188, a s obzirom na stupanj slobode (df=3), riječ je o srednjem efektu razlike.

Učenici šestog i osmog razreda percipiraju manju prisutnost nagrada u zajednici za prosocijalno uključivanje nego učenici petog i sedmog razreda. Naime, u petom razredu 76,3% (n=45) percipira prisustvo ovog čimbenika, dok 23,7% (n=14) percipira nedostatak nagrada u zajednici za prosocijalno uključivanje. Percepcija prisustva ovog čimbenika mijenja se s dobi pa tako 61,2% (n=41) učenika šestog razreda i 69,4% (n=43) učenika sedmog razreda procjenjuje da ih se u zajednici nagrađuje za prosocijalno uključivanje, dok 38,8% (n=26) učenika šestog razreda i 30,6% (n=19) učenika sedmog razreda percipira odsustvo ovog čimbenika u zajednici. U osmom razredu značajno pada broj učenika koji procjenjuju da u svojoj zajednici dobivaju nagrade za prosocijalno uključivanje (51,7%; n=30), odnosno da u njihovu susjedstvu ne postoje susjedi ili

druge osobe koji ih pohvale kad učine nešto dobro, koji se ponose na njih i potiču ih da čine najbolje što mogu (Tablica 12, Graf 13).

Tablica 12

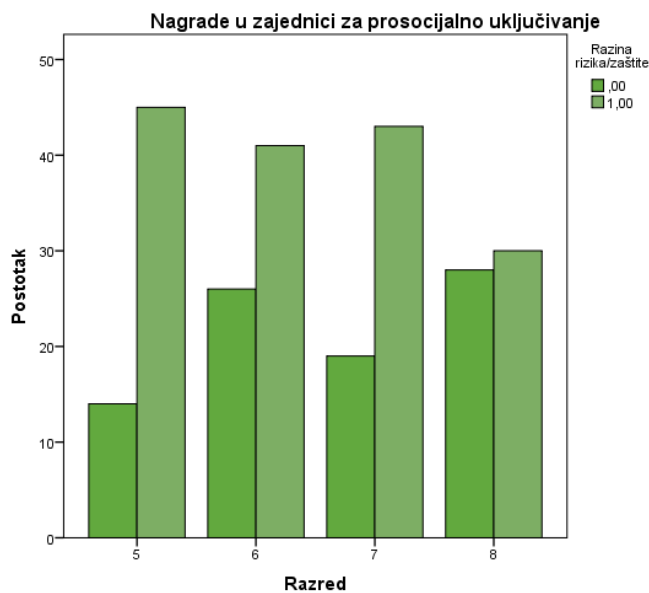
Hi-kvadrat, razlike prema dobi u zaštitnom čimbeniku nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje

Razred	Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
5. razred OŠ	14	23,7	45	76,3
6. razred OŠ	26	38,8	41	61,2
7. razred OŠ	19	30,6	43	69,4
8. razred OŠ	28	48,3	30	51,7

$\chi^2=8,676^a$; $df=3$; $p=0,034$, $< 0,05$

Graf 13

Grafički prikaz razlika prema dobi u zaštitnom čimbeniku nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje

4.5. RAZLIKE U RIZIČNIM ČIMBENICIMA PREMA DOBI (RAZRED)

4.5.1. Niska privrženost zajednici

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - niska privrženost zajednici odgovorilo 99,2% uzorka (N=246). Rezultati primjene hi-kvadrat testa pokazali su da ne postoji statistički značajna razlika između razreda u odnosu na procjenu prisutnosti rizičnog čimbenika niska privrženost zajednici ($\chi^2=2,765^a$, $p=0,429$, $> 0,05$) (Tablica 13, Graf 14).

Tablica 13

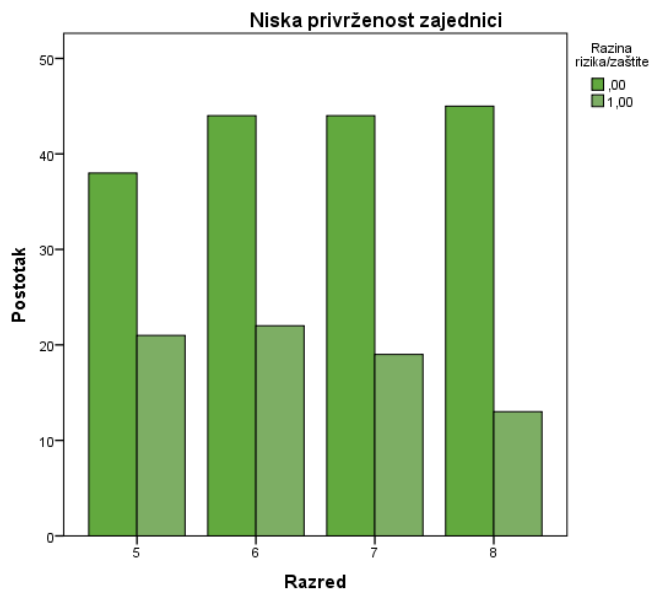
Hi-kvadrat, razlike prema dobi u rizičnom čimbeniku niska privrženost zajednici

Razred	Niska privrženost zajednici			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
5. razred OŠ	38	64,4	21	35,6
6. razred OŠ	44	66,7	22	33,3
7. razred OŠ	44	69,8	19	30,2
8. razred OŠ	45	77,6	13	22,4

$\chi^2=2,765^a$; $df=3$; $p=0,429$, $> 0,05$

Graf 14

Grafički prikaz razlika prema dobi u rizičnom čimbeniku niska privrženost zajednici

4.5.2. Dezorganizacija zajednice

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - dezorganizacije zajednice odgovorilo 98,8% uzorka (N=245). Primjenom hi-kvadrat testa utvrđene su statistički značajne razlike između učenika pojedinih razreda u procjeni prisutnosti dezorganiziranosti zajednice ($\chi^2=15,822^a$, $p=0,001$, $<0,05$). Za ovu vrijednost Cramerov V iznosi 0,254, a s obzirom na stupanj slobode (df=3), riječ je o velikom efektu razlika. Tako 15,5% (n=9) učenika petog i 31,3% (n=21) učenika šestog razreda percipira prisutnost karakteristika dezorganizacije zajednice u svojoj zajednici. U sedmom razredu 32,3% (n=20) učenika svoju zajednicu percipira dezorganiziranom, dok čak 50% (n=29) učenika osmog razreda svoju zajednicu percipira na isti način, odnosno smatraju da su u njihovoj zajednici prisutni kriminal, tučnjave i sukobi, da postoji mnogo napuštenih objekata i mnogo grafita (Tablica 14, Graf 15).

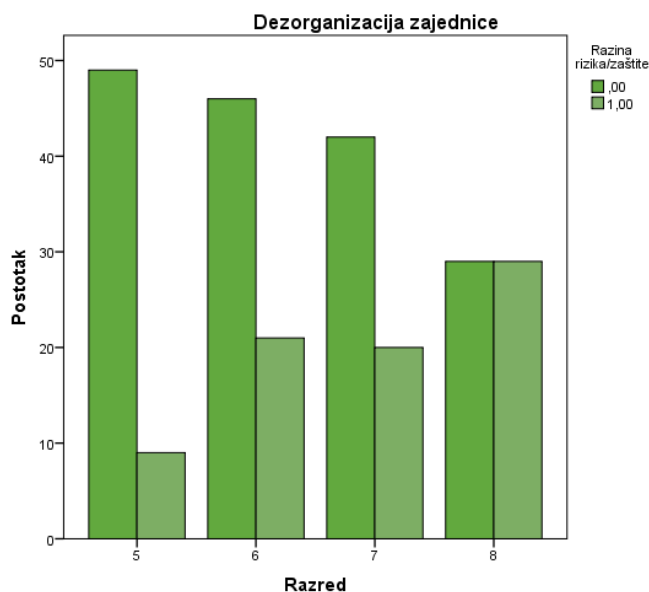
Tablica 14

Hi-kvadrat, razlike prema dobi u rizičnom čimbeniku dezorganizacija zajednice

Razred	Dezorganizacija zajednice			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
5. razred OŠ	49	84,5	9	15,5
6. razred OŠ	46	68,7	21	31,3
7. razred OŠ	42	67,7	20	32,3
8. razred OŠ	29	50,0	29	50,0
$\chi^2=15,822^a$; df=3; $p=0,001$, $< 0,05$				

Graf 15

Grafički prikaz razlika prema dobi u rizičnom čimbeniku dezorganizacija zajednice

4.5.3. Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti odgovorilo 99,6% uzorka (N=247). U odnosu na čimbenik percepcije zakona i normi kao pogodnih za korištenje sredstava ovisnosti utvrđene su statistički značajne razlike između učenika pojedinih razreda ($\chi^2=30,943^a$, $p=0,000$, $<0,05$). Za ovu vrijednost Cramerov V iznosi 0,354, a s obzirom na stupanj slobode ($df=3$), riječ je o velikom efektu razlika. Učenici viših razreda ovaj rizični čimbenik procjenjuju prisutnijim nego učenici nižih razreda. Tako 8,5% učenika (n=5) petog razreda, a 51,7% (n=30) učenika osmog razreda zakone i norme u svojoj zajednici percipira pogodnima za korištenje sredstava ovisnosti. Zanimljivo je da više učenika šestog razreda (34,3%; n=23) percipira zakone i norme u zajednici kao pogodne za korištenje sredstava ovisnosti od učenika sedmog razreda (19%; n=12) (Tablica 15, Graf 16).

Tablica 15

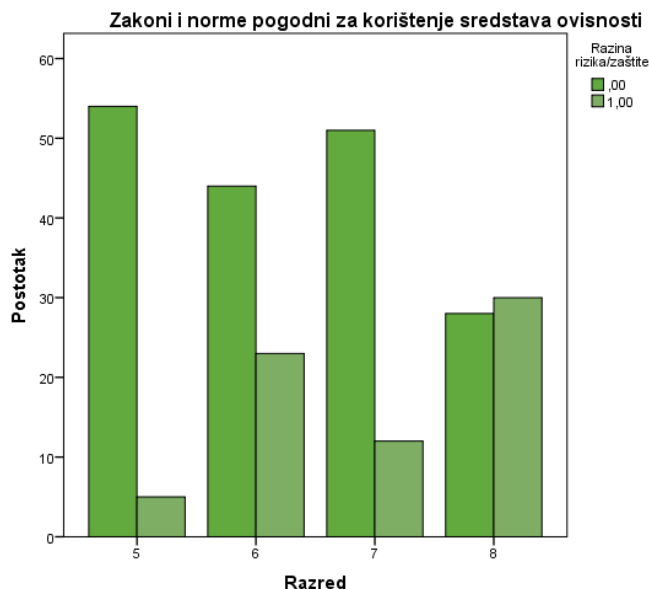
Hi-kvadrat, razlike prema dobi u rizičnom čimbeniku zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti

Razred	Zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
5. razred OŠ	54	91,5	5	8,5
6. razred OŠ	44	65,7	23	34,3
7. razred OŠ	51	81,0	12	19,0
8. razred OŠ	28	48,3	30	51,7

$\chi^2=30,943^a$; $df=3$; $p=0,000$, $< 0,05$

Graf 16

Grafički prikaz razlika prema dobi u rizičnom čimbeniku zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti

4.5.4. Percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja odgovorilo 98,8% uzorka (N=245). Primjenom hi-kvadrat testa također je utvrđena statistički značajna razlika u percipiranoj dostupnosti sredstava ovisnosti i oružja između različitih razreda koje učenici pohađaju ($\chi^2=38,992^a$, $p=0,000$, $< 0,05$). Za ovu vrijednost Cramerov V iznosi

0,399, a s obzirom na stupanj slobode (df=3), riječ je o velikom efektu razlika. Učenici petog razreda u najmanjoj mjeri percipiraju prisustvo ovog čimbenika u zajednici (6,8%, n=4), dok 50,9% (n=29) učenika osmog razreda percipira da vrlo ili prilično lako mogu doći do sredstava ovisnosti i oružja. Kao i kod prethodnog rizičnog čimbenika (zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti), učenici 6. razreda (19,7%; n=13) u većoj mjeri percipiraju da s lakoćom mogu doći do sredstava ovisnosti oružja od učenika sedmog razreda (12,7%; n=8) (Tablica 16, Graf 17).

Tablica 16

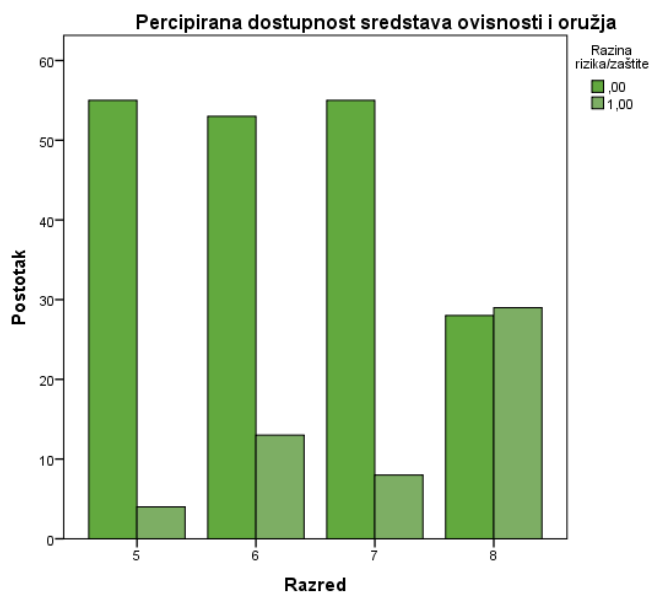
Hi-kvadrat, razlike prema dobi u rizičnom čimbeniku percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja

Razred	Percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja			
	,00		1,00	
	n	%	n	%
	5. razred OŠ	55	93,2	4
6. razred OŠ	53	80,3	13	19,7
7. razred OŠ	55	87,3	8	12,7
8. razred OŠ	28	49,1	29	50,9

$\chi^2=38,992^a$; df=3; p=0,000, < 0,05

Graf 17

Grafički prikaz razlika prema dobi u rizičnom čimbeniku percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja

4.5.5. Tranzicija i mobilnost

Ukupno je na pitanja u odnosu na rizični čimbenik - tranzicija i mobilnost odgovorilo 99,6% uzorka (N=247). Nisu utvrđene statistički značajne razlike u procjeni prisutnosti rizičnog čimbenika tranzicije i mobilnost između učenika različitih razreda ($\chi^2=3,926^a$, $p=0,270$, $>0,05$) (Tablica 17, Graf 18).

Tablica 17

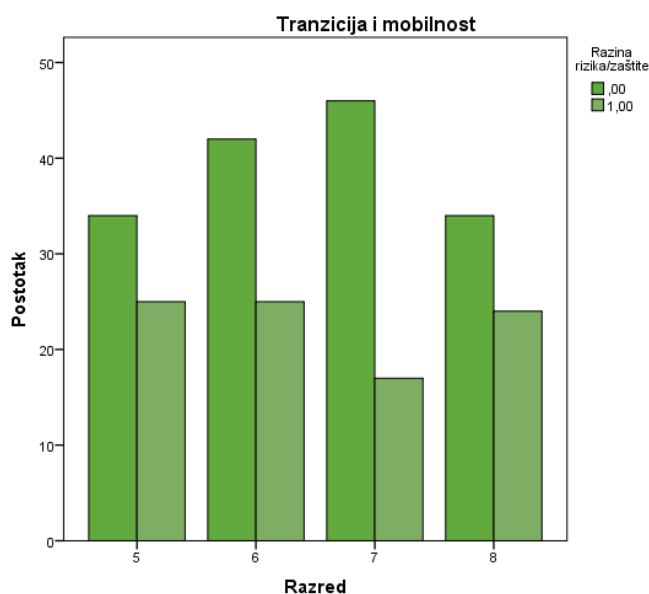
Hi-kvadrat, razlike prema dobi u rizičnom čimbeniku tranzicija i mobilnost

Razred	Tranzicija i mobilnost			
	,00		1,00	
	f	%	f	%
5. razred OŠ	34	57,6	25	42,4
6. razred OŠ	42	62,7	25	37,3
7. razred OŠ	46	73,0	17	27,0
8. razred OŠ	34	58,6	24	41,4

$\chi^2=3,926^a$; $df=3$; $p=0,270$, $> 0,05$

Graf 18

Grafički prikaz razlika prema dobi u rizičnom čimbeniku tranzicija i mobilnost

5. RASPRAVA

Jedna od hipoteza ovog diplomskog rada bila je ispitati procjenu rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice na uzorku učenika viših razreda Osnovne škole Ljubo Babić Jastrebarsko. Na cjelokupnom uzorku učenika viših razreda osnovne škole, kao najznačajniji rizični čimbenici u okruženju zajednice pokazali su se tranzicija i mobilnost, dezorganizacija zajednice i niska privrženost zajednici. Rizični čimbenici zakoni i norme pogodni za korištenje sredstava ovisnosti i percipirana dostupnost sredstava ovisnosti i oružja su također procijenjeni prisutnim u zajednici u velikoj mjeri. Učenici u većoj mjeri percipiraju prisustvo nagrada, nego prilika u zajednici za prosocijalno uključivanje. Učenici viših razreda Osnovne škole Ljubo Babić Jastrebarsko izražavaju relativno visoku prisutnost rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice čime je potvrđena prva hipoteza. Svi ovi rizični i zaštitni čimbenici istraženi su kroz brojna istraživanja, kao i ishodi do kojih oni dovode.

Matonovo (1990) istraživanje sa starijim adolescentima i tinejdžerima u riziku iz urbanih područja otkrilo je da je angažman u smislenoj aktivnosti bio značajno povezan s njihovim životnim zadovoljstvom, dobrobiti i samopoštovanjem te da su prilike za angažman u zajednici jednako moćan čimbenik kao i socijalna podrška. Prema Lam (2012), nekoliko studija pokazalo je da je sudjelovanje mladih u društveno i/ili ekonomski korisnim zadacima povezano s povišenim samopoštovanjem, poboljšanim moralnim razvojem, povećanim političkim aktivizmom i sposobnošću uspostavljanja i održavanja društvenih odnosa. S druge strane, povezane studije pokazuju da je nedostatak sudjelovanja povezan s teškoćama u socijalnim odnosima, psihološkom ovisnošću o vanjskim izvorima za osobnu validaciju i izražavanjem samodestruktivnog i antisocijalnog ponašanja uključujući korištenje sredstva ovisnosti, depresiju, promiskuitet, rano roditeljstvo, samoubojstvo i delinkvenciju. Postoje dosljedni dokazi da prosocijalna uključenost ne samo da smanjuje kriminal i delinkvenciju, već ima rehabilitacijsku i odgojnu funkcije kod mladih delinkvenata.

Neki od načina koji mlade mogu potaknuti na uključivanje u postojeće aktivnosti u zajednici je da se udruge, klubovi i slično dođu predstaviti učenicima u školu ili se u zajednici organiziraju događaji poput festivala gdje bi se udruge, klubovi i slično predstavili djeci i mladima. Budući da u gradu Jastrebarskom postoji Savjet mladih, uz njihovu podršku i dostatno financiranje od strane grada mogu se organizirati razne aktivnosti za mlade u čiju organizaciju mogu biti

uključeni i ostali mladi iz zajednice (npr. organiziranje filmske večeri/ljetnog kina, organiziranje festivala na kojem mogu nastupiti mladi lokalni glazbenici, organiziranje književne večeri i sl.). „*Photovoice*“ metoda kvalitativna je istraživačka metoda i primjer je participativnog sudjelovanja mladih u akcijskom istraživanju. Prema Wang i Burris (1997), „*photovoice*“ metoda trebala bi imati za cilj: osnažiti pojedince da dokumentiraju i promišljaju o resursima i problemima zajednice, pozvati na kritički dijalog i proširiti znanje o važnim pitanjima zajednice koristeći fotografije kao medij za grupnu raspravu, doprijeti do ključnih osoba u zajednici koje kreiraju politike i ostalih dionika. *Photovoice* metoda mladima pruža priliku da identificiraju probleme, predstave ih zajednici te mijenjaju svoju zajednicu. Proces osigurava mogućnosti za mlade ljude koji obično nemaju pravo glasa, da se njihov glas čuje i da djeluju kao katalizatori promjena, odnosno potiču promjene u svojim zajednicama (Wang i Burris, 1997). Kako bi se potaknula društvena promjena, upravo se marginalizirane skupine uključuju u ovakve fokus grupe kako bi im se omogućila veća prava i pravednost jer su najčešće oni ti koji imaju najmanje pravo glasa u društvu ili ga uopće nemaju. *Photovoice* se koristi za prikupljanje novih uvida i perspektiva koje podižu svijest o skrivenim ili previđenim problemima i aspektima određene zajednice. U *photovoice* metodi od sudionika se traži da izraze svoja stajališta ili predstave svoje zajednice fotografiranjem bilo čega što im je značajno u vezi s temama istraživanja. Uobičajene teme istraživanja uključuju probleme zajednice, resurse zajednice, društvena pitanja i slično. Te se fotografije zajednički tumače kroz rasprave, često u kombinaciji s razvijenim narativima koji objašnjavaju kako fotografije ističu određenu temu istraživanja. Ovi se narativi koriste za promicanje dijaloga kako bi se mobilizirali kreatori javnih politika i kako bi bolje razumjeli zajednicu, razvijajući tako učinkovita rješenja i programe koji se bave problemima i potrebama zajednice (Budig i sur., 2018). Navedena metoda može poslužiti kao jedna od metoda i sljedeći korak zajednice kako bi se uvidjelo na koji način točno potaknuti mlade na proaktivno sudjelovanje u zajednici, s obzirom na to da nam podaci pokazuju da je to zaštitni čimbenik u zajednici koji bi trebalo dodatno osnaživati.

Nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje nisu toliko istražene, no to možemo povezati s Bandurinom teorijom socijalnog učenja (1977, prema Hammer, 2011) prema kojoj će se vjerojatnost da će se prosocijalno ponašanje ponoviti povećati, ako to ponašanje bude nagrađeno (pozitivno potkrepljenje). Haggerty i McCowan (2018) ističu da postoje konkretne strategije koje članovi zajednice mogu koristiti za povećanje prepoznatljivosti djece i mladih. Na primjer, jedna zajednica u Illinoisu implementirala je program Lions quest – Vještine za adolescenciju (*Lions*

quest – Skills for adolescence) kako bi potaknula razvoj i jačala socijalne i emocionalne vještine učenika. Kako bi nagradili učenike za napredak, škola se udružila s lokalnom trgovinom *Quiznos* i svaki tjedan dva učenika su bila prepoznata kao *Quiznos Quest Kids*. U restoranu dobivaju besplatne sendviče, a njihove slike objavljuju se u lokalnim novinama. Druga zajednica u Washingtonu potaknula je vezu između poduzeća i škola kako bi se priznala postignuća učenika i proširila to na priznanje ne samo za akademika postignuća, već i za aktivno sudjelovanje u zajednici. Jedna zajednica u američkoj državi Utah svakog mjeseca sastanke gradskog vijeća kao priliku da oda priznanje mladima koje nominiraju škole i izvanškolski programi. Svakog mjeseca mladi su prepoznati po svojim socijalnim vještinama i doprinosu školi i zajednici. Nominirani mladi sudjeluju na sjednici gradskog vijeća, primaju darove koje su donirala lokalna poduzeća i dobivaju priznanje od gradonačelnika. Korisno je uzeti u obzir da se neka djeca i mladi neće osjećati ugodno primajući nagradu pred cijelom školom zboru ili pred velikom publikom. Znati da se neka djeca i mladi boje biti pred mnoštvom važno je kada se daje povratna informacija. Nekima je tiha riječ ili poruka značajnija, ali prepoznavanje truda je ključno. Prepoznavanje ili priznanje je najučinkovitije kada je vezano za specifičnu vještinu ili talent koji učenik razvija. Važno je primijetiti što djeca ili mladi rade dobro i prepoznati to. Kada su mladi prepoznati za svoj prosocijalni angažman, to promiče snažne veze, koje pružaju motivaciju za daljnji doprinos i slijeđenje zdravih uvjerenja i jasnih standarda. Djeci i mladima mogu se dodjeljivati nagrade u raznim područjima u suradnji s gradskim institucijama poput knjižnice – nagradu za najviše pročitanih knjiga, ili u suradnji s udrugama, npr. za najvolontera ili nagrade za razne promjene postignute u zajednici od strane djece i mladih. Prema dobivenim rezultatima u ovom istraživanju nagrade u zajednici značajan su zaštitni čimbenik za veći broj učenika, no važno je širiti vidike i vidjeti kako zajednica može dodatno osnažiti učenike u tom pogledu.

Dezorganizacija zajednice karakteristika je zajednice koja može narušiti zdravlje i utjecati na ponašanje stanovnika u zajednici, a odnosi se na karakteristike koje mogu otežati stanovnicima očuvanje kontrole nad svojom okolinom (Shaw i McKay, 1942, prema Kubrin, 2009). Istraživanja su pokazala da četvrti s velikom gustoćom naseljenosti, nedostatkom prirodnog nadzora javnih mjesta, fizičkim propadanjem zgrada i okoliša i visokim stopama kriminala kod odraslih također imaju više stope maloljetničkog kriminala i prodaje droge. Maguin i kolege (1995, prema Hawkins i sur., 2000) ispitivali su dezorganiziranost zajednice i nisku privrženost zajednice kao prediktore nasilnog ponašanja. Dezorganizacija zajednice (to jest, prisutnost kriminala, prodaje droge, bandi i loših stambenih uvjeta) bila je bolji pokazatelj nasilja, nego slaba privrženost susjedstvu.

Dezorganizacija zajednice povezana je s rizičnim ponašanjem adolescenata. Na primjer, karakteristike poput niskog socioekonomskog statusa u susjedstvu, koje se često koriste za definiranje dezorganiziranosti, dosljedno su povezane s rizičnim ponašanjem adolescenata (Leventhal i Brooks-Gunn, 2000). Nadalje, postoje dokazi da je dezorganizacija zajednice povezana s konzumacijom sredstava ovisnosti. Nekoliko opsežnih, longitudinalnih studija identificiralo je dezorganiziranost zajednice kao rizični čimbenik koji predviđa nasilno i kriminalno ponašanje, ali također omogućava razlikovanje delinkvencije ograničene na razvojno razdoblje adolescencije i perzistentnog delinkventnog ponašanja (Kingston i sur., 2009). Proučavanje policijskih podataka (npr. kriminalni incidenti i pozivi za službe) može pomoći ključnim osobama da učinkovitije odgovore na zabrinutost stanovnika zbog problema u zajednici i smanjiti stopu kriminala. Također, znanstvenici ili druge stručne osobe mogu proučavati kako urediti promet, zajedničke i privatne prostore i druge značajke susjedstva kako bi smanjili nered i povećali sigurnost u susjedstvu te isto primjenjivati u zajednici. Istraživanja stavova stanovnika zajednice mogu identificirati javne prostore u kojima se stanovnici druže, razgovaraju o tome što se događa u susjedstvu i postaju prijatelji. Policija, gradski službenici, pojedinci i društvene organizacije mogu zajedno pronaći sredstva za popravak i poboljšanje parkova, društvenih centara, rekreacijskih područja i drugih javnih prostora. Oni također mogu pomoći u obogaćivanju susjedstava sponzoriranjem i organiziranjem redovitih aktivnosti koje potiču stanovnike da koriste te prostore (npr. dan u parku, piknici...). Budući da se dezorganizacija zajednice pokazala kao drugi najzastupljeniji rizični čimbenik kod učenika viših razreda ove zajednice, a da se na dezorganizaciju može utjecati i nekim fizičkim mjerama poput postavljanja rasvjete ili pojačanim policijskim nadzorom, ovo je jedan od rizičnih čimbenika na koje je možda jednostavnije djelovati, a može biti i prilika za uključivanje građana.

Stavovi i politike koje zajednica ima u vezi s konzumacijom sredstava ovisnosti, nasiljem i kriminalom komuniciraju se na razne načine: kroz zakone i pisane politike, kroz neformalne društvene prakse, kroz medije i kroz očekivanja koje roditelji, učitelji i drugi članovi zajednice imaju od djece i mladih (Ferić Šlehan i Kranželić, 2008). Kad su zakoni, porezne stope, vrijednosti i norme zajednice pogodni za korištenje sredstava ovisnosti i kriminalnom ponašanju ili čak i kada su samo nejasni, djeca i mladi u većem su riziku za razvoj raznih problema u ponašanju. Norme u zajednici koje upućuju na to da je korištenje alkohola i droga prihvatljivo za mlade u zajednici, uključujući niske porezne stope na alkohol ili duhan ili događanja u zajednici s degustacijama piva predstavljaju rizični čimbenik u razvoju mladih osoba. Naša kultura, odnosno cjelokupna

zajednica, stavove o konzumaciji sredstava ovisnosti, posebno alkohola, pokazuje kroz medije, odnosno odobravanje reklama koje najčešće konzumaciju alkohola, a čak i pijanstvo, prikazuju u pozitivnom svjetlu. Republika Hrvatska, a i druge države pivo su označile kao prehrambeni proizvod kako bi se moglo reklamirati, budući da alkoholna industrija troši mnogo novca na oglašavanje i promociju svojih proizvoda. Istraživanja su pokazala da su zakonska ograničenja konzumacije alkohola i duhana, kao što su podizanje zakonske dobi za konzumaciju alkohola, zabrana pušenja na javnim mjestima i povećanje poreza na alkohol i cigarete, praćena smanjenjem potrošnje, odnosno konzumacije (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction-EMCDDA, 2020). Jedan primjer zakona koji utječe na korištenje alkohola je oporezivanje alkoholnih pića. Više stope oporezivanja smanjuju stopu upotrebe alkohola. Istraživanja vezana uz politike duhanskih proizvoda i alkoholnih pića pokazuju da su učinkovite intervencije povećanje poreza i cijena proizvoda, a to je povezano sa smanjenjem korištenja, a samim time i sa smanjenjem problema vezanih uz korištenje (EUPC, 2020). Primjeri lokalnih pravila i normi koji su također povezani sa stopom konzumacije droga i alkohola su politike i propisi u školama i na radnim mjestima (Levy i Sheflin, 1985; Cook i Tauchen, 1982, sve prema Nawi, 2021). Isto tako, postoje primjeri zajednica u Hrvatskoj koje su raznim odlukama ispijanje alkohola na javnim površinama okarakterizirale prekršajem koji se kažnjava novčanom kaznom. Tako grad Rijeka ovaj prekršaj kažnjava s 500 kuna (Odluka o komunalnom redu, čl. 58), dok u Čakovcu (Odluka o uređenju i održavanju naselja, čl. 48) policijski službenici ili komunalni redari koji zateknu osobu u konzumaciji alkohola na javnim površina, prekršitelju izdaju pismeno upozorenje, a ako se radi o ponavljaču opisanog prekršaja, osoba je dužna prisustvovati edukativnom predavanju o štetnosti alkohola u Centru za socijalnu skrb ili Zavodu za javno zdravstvo. Ignoriranje poziva na edukaciju nužno povlači aktivaciju novčane kazne od 500 kuna. Takve Odluke postoje i za područje gradova Prelog i Mursko Središće te općina Nedelišće i Donji Kraljevec. Iako je za provedbu nekih od prijedloga potrebno djelovanje na nacionalnoj razini, postoje i neke mjere koje se mogu implementirati i na lokalnoj razini poput zabrane degustacije piva ili zabrane promocije alkoholnih i duhanskih proizvoda u zajednici ili ranije navedenih odluka. S obzirom na to da je i ovaj rizični čimbenik relativno visoko zastupljen u zajednici, navedeno mogu biti neke od mjera koje bi se mogle implementirati na razini zajednice s ciljem smanjivanja istog rizičnog čimbenika.

Dostupnost cigareta, alkohola, marihuane i drugih ilegalnih sredstava ovisnosti povezana je s konzumacijom ovih sredstava ovisnosti od strane adolescenata. Dostupnost pištolja također je povezana s njihovom uporabom. Što su droge i alkohol lakše dostupni u zajednici, to je veći rizik

od zlouporabe sredstva ovisnosti u toj zajednici, a percipirana dostupnost sredstva ovisnosti u školi također je povezana s povećanim rizikom od konzumacije (Pollack i sur., 2005). Istraživanja su pokazala da područja s većom dostupnošću vatrenog oružja imaju veće stope nasilnih zločina uključujući ubojstva (Gorsuch i Butler, 1976; Gottfredson, 1988, sve prema Nawi, 2021). Iako je ovo najmanje zastupljen rizični čimbenik u zajednici, percipirana dostupnost povezana je s konzumacijom zbog čega predstavlja velik rizik. Lokalna zajednica može surađivati s lokalnim prodajnim i uslužnim mjestima koja poslužuju alkohol tako da educira zaposlenike ili uvede neke oblike poticaja za one poduzetnike koji se pridržavaju mjera. Također se s lokalnim kafićima ili klubovima mogu dogovoriti dani kada neće posluživati alkohol. Svakako, potrebna je suradnja svih članova zajednice kako bi se doskočilo ovom problemu.

Zajednice koje karakteriziraju visoke stope mobilnosti izložene su povećanom riziku od nastanka problema s konzumacijom sredstva ovisnosti i kriminalom. Što se više ljudi u zajednici seli, to je veći rizik od kriminalnog ponašanja (Herting i Guest, 1985, prema Hawkins i sur., 1992). Dok neki ljudi pronalaze zaštitu od negativnih učinaka mobilnosti uspostavljanjem veza u novim zajednicama, za druge je manje vjerojatno da će imati resurse da se nose s učincima čestih selidbi i vjerojatnije je da će imati problema. Kada djeca prijeđu iz osnovne škole u srednju školu ili promijene školu, može doći do značajnog povećanja stope konzumacije sredstva ovisnosti, napuštanja škole i antisocijalnog ponašanja. Preseljenja zbog raspada obiteljske jedinice iz razloga kao što su smrt roditelja, razvod ili ponovni brak povećavaju razinu stresa i količinu obiteljskih sukoba. Tranzicija i mobilnost su se u ovoj zajednici pokazali kao najveći rizični čimbenik za mlade. Iako lokalna zajednica ne može napraviti puno, u suradnji sa školama može osigurati lakšu tranziciju učenicima iz osnovne u srednju školu, ili na primjer, obiteljima koje dosele u zajednicu pružiti dodatnu podršku.

Druga hipoteza ovog rada odnosila se na spolne razlike između učenika, odnosno, pretpostavljene su razlike između mladića i djevojaka u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice, tako da mladići iskazuju veću zastupljenost rizičnih čimbenika i manju zastupljenost zaštitnih čimbenika u odnosu na djevojke. Dosadašnja teorijska objašnjenja naginjala su pretpostavci da će dječaci biti pod većim utjecajem čimbenika zajednice u usporedbi s djevojčicama, s obzirom na to da im je obično dopušteno više neovisnosti i da provode više vremena u susjedstvu nego djevojčicama. Malo je empirijskih studija testiralo ovu hipotezu, ali one koje jesu, izvještavaju o sličnim učincima karakteristika susjedstva na prijestupe kod djevojčica i dječaka (Beyers i sur., 2003; Jacob, 2006; Karriker-Jaffe i sur., 2009; Molnar i sur.,

2008; Mrug i Windle, 2009.; Simons i sur., 1996, sve prema Fagan, 2011). U ovom istraživanju niti u jednom rizičnom ni zaštitnom čimbeniku nisu utvrđene statistički značajne razlike između mladića i djevojaka čime je opovrgnuta druga hipoteza budući da je pretpostavka bila da će mladići iskazati veću zastupljenost rizičnih čimbenika i manju zastupljenost zaštitnih čimbenika u odnosu na djevojke.

Rizična ponašanja obično su manje učestala u djetinjstvu, učestalija u ranoj adolescenciji, a vrhunac dostižu u srednjoj i kasnoj adolescenciji do rane odrasle dobi, a zatim se učestalost opet smanjuje u odrasloj dobi (Romer i sur., 2017). Stevens i Griffin (2001) također navode kako se ozbiljna rizična ponašanja javljaju u 11. godini, ranije ih iskazuju dječaci, a s dobi postaju sve učestalija. Srednju adolescenciju karakteriziraju i najviše stope delinkvencije i najveći stupanj utjecaja antisocijalnih i delinkventnih vršnjaka (Landsheer i van Dijkum, 2005). Prema modelu dualnih sustava (Steinberg, 2010), specifičnost ponašanja adolescenata proizlazi iz nejednakog razvoja socio-emocionalnog sustava koji povećava motivaciju za traženjem nagrada i sustava kognitivne kontrole koji inhibira impulse. Socio-emocionalni sustav doseže vrhunac reaktivnosti u srednjoj adolescenciji (14-17 godina), dok kognicija sazrijeva kroz kasnu adolescenciju do odrasle dobi. Adolescenciju stoga karakterizira vrlo reaktivan socio-emocionalni sustav kojemu još nije u potpunosti suprotstavljen zreo sustav kognitivne kontrole koji bi ga neutralizirao. Autor ovog modela primjećuje da, iako je biološka sklonost preuzimanju rizika najveća u srednjoj adolescenciji, veće stope preuzimanja rizika u kasnoj adolescenciji (18-21 godina) u odnosu na srednju adolescenciju vjerojatno su posljedica općeg povećanja mogućnosti za rizično ponašanje s godinama (npr. manje nadzora odraslih, više financijskih sredstava, lakši pristup alkoholu, automobilima i sl.). Fagan i suradnici (2007) navode kako su njihovim istraživanjem na uzorku učenika 15 i 16 godina starosti utvrđene spolne razlike u zastupljenosti rizičnih čimbenika, na način da je prisutnost rizičnih čimbenika bila veća, a zastupljenost zaštitnih čimbenika manja kod mladića nego kod djevojaka. Mladići su također dvostruko češće iskazivali delinkventna ponašanja od djevojaka. Također, adolescentice u većoj mjeri od muških adolescenata percipiraju rizike povezane s rizičnom vožnjom, konzumacijom alkohola i droga ili antisocijalnim ponašanjem (Essau, 2004; Rundmo i Iversen, 2004; Grevenstein i sur., 2015, sve prema Salas-Rodriguez i sur., 2021). Uzevši u obzir sve navedeno, može se pretpostaviti kako razlike nisu uočene budući da su u uzorak bili uključeni samo učenici osnovne škole te da bi veće razlike prema spolu bile uočene da su uzorak diplomskog rada činili učenici i osnovne i srednje škole ili samo učenici srednje škole budući da do većih razlika između djevojaka i mladića dolazi ulaskom u adolescenciju.

Osim toga, postoje različite hipoteze o spolnim razlikama u vrsti ili stupnju izloženosti rizičnim čimbenicima. Prvo, neki autori navode kako može postojati različita osjetljivost dječaka i djevojčica na određene rizične čimbenike (Mears i sur., 1998, prema Kroneman i sur., 2004). Rezultati njihove studije na 1626 adolescenata sugeriraju da su djevojke sklonije od mladića procjenjivati moralne posljedice svog ponašanja te da to ublažava ili umanjuje utjecaj delinkventnih vršnjaka među djevojkama bez obzira na količinu kontakta koji su imali s njima. Drugo, važno je razmotriti i hipotezu o različitoj izloženosti. Djevojke, primjerice, mogu biti manje izložene istim čimbenicima rizika kao i dječaci ili mogu biti izložene manje ozbiljnim rizičnim čimbenicima od mladića (Moffitt i sur., 2001; Rowe, Vazsonyi i Flannery, 1995, sve prema Clements-Nolle i sur., 2019). Isto navode i Figueria-McDonough (1985) i Hagan i suradnici (1988, sve prema Fleming i sur., 2002) koji tvrde da, iako razine delinkvencije mogu biti različite za dječake i djevojčice, čimbenici koji dovode do delinkvencije su slični, a razlike su obično u stupnju utjecaja, a ne u vrsti čimbenika. Griffin i suradnici (2000) otkrili su da se prediktivni odnosi između rizičnih čimbenika i upotrebe alkohola u ranoj adolescenciji između dječaka i djevojaka razlikuju po snazi, ali ne i po smjeru razvoja problema. Catalano i suradnici (1993) otkrili su da je odnos između čimbenika rizika i početka konzumacije alkohola, duhana ili marihuane sličan među spolovima. Treće, Manuzza i Gittelman (1984, prema Kroneman i sur., 2004) sugeriraju da iako može postojati slična akumulacija čimbenika rizika za svaki spol, mogu postojati različiti pragovi (*eng. threshold*) za djevojke i mladiće. Prema ovoj hipotezi, brzina akumulacije rizičnih čimbenika može biti ključna. Na primjer, može biti da brza akumulacija čimbenika rizika unutar relativno kratkog vremenskog razdoblja, u usporedbi sa stabilnijom akumulacijom, povećava rizik od delinkventnog ponašanja. Prvo objašnjenje kako može postojati različita osjetljivost dječaka i djevojčica na određene rizične čimbenike moglo bi se primijeniti na naše rezultate. Dakle, mladići i djevojke u jednakoj mjeri percipiraju rizične i zaštitne čimbenike zajednice, odnosno kod mladića i djevojaka zastupljeni su isti čimbenici, no oni nisu u jednakoj mjeri osjetljivi na učinak tih čimbenika, što može utjecati na razvojne ishode. Neke studije otkrivaju da se utjecaj pojedinih obiteljskih čimbenika na ishode razlikuje kod dječaka i djevojčica. Na primjer, Heimer i DeCoster (1999, prema Fagan, 2011) otkrili su da, dok su kod dječaka i djevojčica bili prisutni isti rizični čimbenici, no veza s članovima obitelji imala je jači učinak na razvoj nasilnog ponašanja kod djevojčica nego kod dječaka, dok su prisilna disciplina i roditeljski nadzor bili jače povezani s nasilnim ponašanjem kod dječaka. Iako takvo istraživanje na razini zajednice nije provedeno, no na ovom primjeru možemo vidjeti da, dok su kod djevojčica i dječaka bili prisutni isti rizični

čimbenici, ovisno o spolu, na određene su čimbenike bili osjetljiviji. Također, iako percepcija rizičnih i zaštitnih čimbenika zajednice može biti ista, pod utjecajem nekih drugih čimbenika može doći do različitih ishoda. Studije usmjerene na istraživanje spolnih razlika povezanih s rizičnim i zaštitnim čimbenicima u drugim kontekstima (npr. utjecaji obitelji ili škole) pokazale su više sličnosti nego razlika u učincima ovih varijabli za djevojčice i dječake (Moffitt i sur., 2001, prema Zahn i sur., 2008). No, postoji razlog za očekivati da će izloženost i podložnost utjecajima susjedstva varirati s obzirom na spol. Spolne razlike u socijalizaciji davno su utvrđene, a empirijski dokazi pokazuju da su roditelji skloni više ograničavati aktivnosti djevojčica i pomnije pratiti njihovo ponašanje u usporedbi s dječacima, kojima je dopuštena veća sloboda (Cernkovich i Giordano, 1987; Chesney-Lind, 1997, sve prema Fagan i sur., 2007). Kao rezultat toga, djevojčice više vremena provode kod kuće, pod nadzorom roditelja, dok dječaci više vremena provode izvan kuće i stoga bi trebali biti više izloženi rizičnim čimbenicima susjedstva. Također je moguće da će stanovnici susjedstva aktivnije pokušavati kontrolirati ponašanje dječaka koji bi se mogli percipirati kao opasniji i vjerojatniji da će počinuti kaznena djela u odnosu na djevojčice. S druge strane, odrasli u zajednici, kao i roditelji, mogu smatrati da djevojčice trebaju više zaštite i nadzora i stoga je vjerojatnije da će regulirati ponašanje djevojčica u odnosu na dječake (Browning i sur., 2005). Dakle, dok literatura nastoji promicati hipotezu da će na dječake više utjecati čimbenici iz susjedstva, suprotno objašnjenje također je prihvatljivo (Kroneman i sur. 2004).

U ovom diplomskom radu treća hipoteza je pretpostavljala da postoje dobne razlike u procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice, tako da učenici viših razreda iskazuju veću zastupljenost rizičnih čimbenika i manju zastupljenost zaštitnih čimbenika u odnosu na učenike nižih razreda. Statistički su se značajne razlike između razreda pokazale u procjeni prisutnosti čimbenicima nagrade u zajednici za prosocijalno uključivanje, dezorganizaciji zajednice, zakona i normi pogodnih za korištenje sredstava ovisnosti i percepciji dostupnosti sredstava. Ujedno, rezultati istraživanja pokazuju da je riječ o srednje do velikom efektu razlika s obzirom na dob kod zaštitnih i rizičnih čimbenika kod kojih je utvrđeno postojanje razlika. Ova hipoteza je djelomično potvrđena, jer, iako učenici osmog razreda u najvećoj mjeri percipiraju prisutnost rizičnih, a u najmanjoj prisutnost zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice, učenici šestog razreda percipiraju veće prisustvo rizičnih čimbenika od učenika sedmog razreda, osim u rizičnom čimbeniku dezorganizacije zajednice, što je drugačije od očekivanog prikazanog u ovoj hipotezi.

Istraživanja pokazuju da, ako se na rizične čimbenike ne utječe u djetinjstvu, rizik se akumulira u adolescenciji, odnosno sve je veći broj rizičnih čimbenika koji utječu na nepovoljan razvoj djece i mladih (Catalano i sur., 2012). Učinci zajednice na probleme u ponašanje i delinkventno ponašanje mogu se promijeniti s godinama i dosadašnja istraživanja pokazuju da je utjecaj čimbenika zajednice jači za adolescente nego za mlađu djecu. Za to postoji nekoliko objašnjenja. Prvo, udaljenost koju djeca prelaze dalje od kuće, sami ili s prijateljima, povećava se s godinama. Drugo, broj prijatelja u susjedstvu s kojima se djeca družu povećava se kako djeca odrastaju (Kupersmidt i sur., 1995). Povećanje dobi i pretpostavljena autonomija od roditelja, odnosno, smanjenje roditeljske kontrole tako podrazumijeva povećanu izloženost čimbenicima rizika u zajednici. Također, kako djeca odrastaju, raste utjecaj vršnjaka. S dobi se povećavaju i samoprocjena i percepcija vršnjačke upotrebe sredstava ovisnosti (Cleveland i sur., 2008). Uz povećanje utjecaja vršnjaka, medijski učinci obiteljskih čimbenika između nepovoljnih karakteristika zajednice i ponašanja djece će se smanjiti (Chase-Lansdale i sur., 1997.; Elliott i sur., 1996.; Ingoldsby, 2002; Winslow, 2001, sve prema Boardman i Saint Onge, 2015). Učenici osmog razreda u najvećoj mjeri percipiraju da su zakoni i norme u zajednici pogodne za korištenje ovisnosti (51,7%) te da s lakoćom mogu doći do sredstava ovisnosti i oružja (50,9%), što pokazuje da imaju percepciju da zajednica odobrava korištenje sredstava ovisnosti. Navedeno može ukazivati i na to da se zakoni u zajednici ne provode budući da se zakonskim odredbama prodaja i usluživanje, odnosno konzumiranje alkohola i drugih alkoholnih pića zabranjuje osobama koje nisu punoljetne, odnosno mlađima od 18. godina (Zakon o trgovini, Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti, Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira). Slično kao i dobiveni rezultati u okruženje zajednice unutar ovog istraživanja, istraživanje Greenberga i suradnika (2008) pokazalo je da su rizični i zaštitni čimbenici obitelji i zajednice bili značajniji za mlađe skupine, dok su domene vršnjaka i škole bile važnije za starije adolescente. Greenberg i suradnici (2008) navode da su ovi rezultati u skladu s razvojnim teorijama prema kojima su utjecaji obitelji važni u djetinjstvu i ranoj adolescenciji, ali im relativna važnost pada kako stariji adolescenti provode više vremena s vršnjacima. Nalaz da su čimbenici domene zajednice bili jači u ranijim razredima nije u skladu s ovom idejom i može ukazivati na to da zakoni i norme zajednice pogodni za korištenje sredstava ovisnosti imaju više učinka na početak nego na daljnju konzumaciju sredstava ovisnosti. To se može povezati i s ESPAD (*The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) istraživanjem (2019) koje se provodi svake četiri godine na uzorku učenika drugih i trećih razreda srednjih škola, a 2019. godine u njemu su sudjelovala 2. 772 učenika (ESPAD Group,

2020; HZJZ, 2020). Barem jednom u životu opilo se 43 % učenika u Hrvatskoj. Učenici u ranoj dobi počinju s konzumacijom alkoholnih pića – čak 46 % mladića i 37 % djevojaka navodi da su počeli piti alkohol u dobi od 13 godina i ranije (ukupno 42 %). Iako je zakonom zabranjeno prodavanje i posluživanje alkohola osobama mlađima od 18 godina, 42 % mladića i 38 % djevojaka navodi da im je alkoholno piće bilo posluženo u kafiću ili klubu. Osim toga, mladi alkohol najčešće konzumiraju u vlastitom domu ili kod prijatelja. I dob prvog korištenja cigareta je zabrinjavajuća, gdje 43% učenika koji svakodnevno puše cigarete izjavljuje kako su prvu cigaretu zapalili u dobi od 13 godina ili ranije. Stope konzumacije kanabisa i ekscesivnog epizodičnog pijenja (*eng. binge drinking*) nešto su niže, no ipak 8.1% izjavljuje da se prvi put opilo s 13 godina ili manje, a 2.8% da su kanabis prvi put konzumirali s 13 godina ili ranije.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je istražiti percepciju rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice te postoje li razlike kod rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice u odnosu na spol i dob sudionika istraživanja. Dobiveni rezultati na cjelokupnom uzorku učenika viših razreda pokazuju da postoji relativno visok udio rizičnih čimbenika za djecu i mlade u okruženju zajednice. Iako je prisutnost rizičnih čimbenika niže procijenjena od učenika petog razreda, učenici šestog razreda ih procjenjuju prisutnijim dok ih učenici osmih razreda procjenjuju u najvišim vrijednostima. Uzevši u obzir dob prvog korištenja sredstava ovisnosti i porast zastupljenosti rizičnih čimbenika s dobi, odnosno u višim razredima, može se zaključiti da je potrebno što ranije preventivno djelovati. Nedostatak spolnih razlika može ukazivati na to da će preventivno djelovanje u zajednici u jednakoj mjeri utjecati na mladiće i djevojke. Isto tako, rizični i zaštitni čimbenici međusobno djeluju u stvaranju pozitivnih ili negativnih razvojnih ishoda. Utjecanjem na jednog od njih, možemo utjecati i na druge. Na primjer, pružanjem prilika u zajednici za prosocijalno uključivanje otvaramo prilike za nagrađivanje uključivanja, čime jačamo privrženost zajednici. Isto tako, utjecajem na provođenje zakona i mijenjanjem normi u zajednici može se utjecati i na percipiranu dostupnost sredstava ovisnosti i oružja. Nedostatak istraživanja ovom području, posebno dobnih i spolnih razlika utječe i na nedostatak znanstveno utemeljenog djelovanja u zajednici. Svakako, utjecaj zajednice na djecu i mlade, posebno na adolescente koji se udaljavaju od roditelja i okreću vršnjacima te sve više vremena provode u okruženju zajednice, zaista je značajan. U budućnosti je potrebno dalje istraživati dobne i spolne razlike u percepciji prisutnosti rizičnih i zaštitnih čimbenika u okruženju zajednice kako bismo mogli što preciznije utjecati na te čimbenike. Također, potrebno je za djecu i mlade u zajednici osigurati okruženje koje omogućava njihov pozitivan rast i razvoj. Iako su za neke promjene u društvu potrebne promjene politika na višim razinama, u cijeloj državi, promjenama u manjim zajednicama poput susjedstva, manjih sredina i gradova možemo potaknuti promjene na višim razinama, kojima ćemo mladima omogućiti uvjete da ostvare sve svoje mogućnosti.

7. LITERATURA

1. Arthur, M. W., Briney, J. S., Hawkins, J. D., Abbott, R. D., Brooke-Weiss, B. L., i Catalano, R. F. (2007). Measuring risk and protection in communities using the Communities That Care Youth Survey. *Evaluation and Program Planning*, 30(2), 197–211.
2. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Školska knjiga.
3. Boardman, J. D., i Saint Onge, J. M. (2005). Neighborhoods and adolescent development. *Children, Youth and Environments*, 15(1), 138–164.
4. Brown, E. C., Catalano, R. F., Fleming, C. B., Haggerty, K. P., Abbott, R. D., Cortes, R. R., i Park, J. (2005). Mediator effects in the social development model: an examination of constituent theories. *Criminal Behaviour and Mental Health: CBMH*, 15(4), 221–235.
5. Browning, C. R., Leventhal, T., i Brooks-Gunn, J. (2005). Sexual initiation in early adolescence: The nexus of parental and community control. *American Sociological Review*, 70(5), 758–778.
6. Budig, K., Diez, J., Conde, P., Sastre, M., Hernán, M., i Franco, M. (2018). Photovoice and empowerment: evaluating the transformative potential of a participatory action research project. *BMC Public Health*, 18(1).
7. Cambron, C., Catalano, R.F. i Hawkins, J.D (2019). The social development model. U D.P. Farrington, L. Kazemian, i A.R. Piquero (Ur.), *The Oxford handbook of developmental and life-course criminology* (str. 224-247). Oxford University Press
8. Catalano, R. F., Fagan, A. A., Gavin, L. E., Greenberg, M. T., Irwin, C. E., Jr, Ross, D. A., i Shek, D. T. L. (2012). Worldwide application of prevention science in adolescent health. *Lancet*, 379(9826), 1653–1664.
9. Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Krenz, C., Gillmore, M., Morrison, D., Wells, E., i Abbott, R. (1993). Using research to guide culturally appropriate drug abuse prevention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(5), 804–811.

10. Catalano, R. F., i Hawkins, J. D. (1996). The social development model: A theory of antisocial behavior. U: J. D. Hawkins (ur.). *Delinquency and crime: Current theories* (str. 149–197). Cambridge University Press.
11. Catalano, R. F., J David, H., Kosterman, R., Bailey, J. A., Oesterle, S., Cambron, C., i Farrington, D. P. (2021). Applying the social development model in middle childhood to promote healthy development: Effects from primary school through the 30s and across generations. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 7(1), 66–86.
12. Catalano, R. F., Kosterman, R., Hawkins, J. D., Newcomb, M. D., i Abbott, R. D. (1996). Modeling the etiology of adolescent substance use: A test of the social development model. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 429–455.
13. Clements-Nolle, K., Oman, R. F., Lu, M., Lensch, T., i Moser, L. (2019). Youth assets and alcohol-related problems among male and female youth: Results from a longitudinal cohort study. *Preventive Medicine*, 123, 192–196.
14. Cleveland, M. J., Feinberg, M. E., Bontempo, D. E., i Greenberg, M. T. (2008). The role of risk and protective factors in substance use across adolescence. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 43(2), 157–164.
15. Dahl, R. E., Allen, N. B., Wilbrecht, L., i Suleiman, A. B. (2018). Importance of investing in adolescence from a developmental science perspective. *Nature*, 554(7693), 441–450.
16. ESPAD Group. (2020). *ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. EMCDDA.
17. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2020). *Europski preventivjski kurikulum: priručnik za donositelje odluka, kreatora javnog mišljenja i kreatora politika u području znanstveno utemeljene prevencije korištenja sredstava ovisnosti*. Hrvatski zavod za javno zdravstvo i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
18. Fagan, A. A., Van Horn, M. L., Antaramian, S., i Hawkins, J. D. (2011). How do families matter? Age and gender differences in family influences on delinquency and drug use. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 9(2), 150–170.
19. Fagan, A. A., Van Horn, M. L., Hawkins, J. D., i Arthur, M. W. (2007). Gender similarities and differences in the association between risk and protective factors and self-reported

- serious delinquency. *Prevention Science: The Official Journal of the Society for Prevention Research*, 8(2), 115–124.
20. Ferić Šlehan, M. i Kranželić, V. (2008). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u zajednici: razlike između percepcije mladih i njihovih roditelja. *Kriminologija & socijalna integracija*, 16(1), 33-43.
21. Figueira-McDonough, J. (1985). Gender, race, and class: Differences in levels of feminist orientation. *Journal of Applied Behavioral Science*, 21(2), 121–142.
22. Fleming, C. B., Catalano, R. F., Oxford, M. L., i Harachi, T. W. (2002). A Test of Generalizability of the Social Development Model Across Gender and Income Groups with Longitudinal Data from the Elementary School Developmental Period. *Journal of Quantitative Criminology*, 18(4), 423–439.
23. Griffin, K. W., Scheier, L. M., Botvin, G. J., i Diaz, T. (2000). Ethnic and gender differences in psychosocial risk, protection, and adolescent alcohol use. *Prevention Science: The Official Journal of the Society for Prevention Research*, 1(4), 199–212.
24. Haggerty, K. P. (2017). Communities that care. U: C. J. Schreck (ur). *The Encyclopedia of Juvenile Delinquency and Justice* (str. 1–4). John Wiley & Sons, Inc.
25. Haggerty, K. P., i McCowan, K. J. (2018). Using the social development strategy to unleash the power of prevention. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 9(4), 741–763.
26. Hammer, T. R. (2011). Social Learning Theory. U: S. Goldstein i J. A. Naglieri (ur.). *Encyclopedia of Child Behavior and Development* (str. 1396–1397). Springer US.
27. Hawkins, J. D. (1996). *Delinquency and crime: Current theories*. Cambridge University Press.
28. Hawkins, J. D., Catalano, R. F., i Arthur, M. W. (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27(6), 951–976.
29. Hawkins, J. D., Catalano, R. F., i Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64–105.
30. Hawkins, J. D., i Weis, J. G. (1985). The social development model: An integrated approach to delinquency prevention. *The Journal of Primary Prevention*, 6(2), 73–97.

31. Hawkins, J. David, Oesterle, S., Brown, E. C., Abbott, R. D., i Catalano, R. F. (2014). Youth problem behaviors 8 years after implementing the communities that care prevention system: a community-randomized trial: A community-randomized trial. *JAMA Pediatrics*, 168(2), 122–129.
32. Hawkins, J. David, Oesterle, S., Brown, E. C., Monahan, K. C., Abbott, R. D., Arthur, M. W., i Catalano, R. F. (2012). Sustained decreases in risk exposure and youth problem behaviors after installation of the Communities That Care prevention system in a randomized trial. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 166(2), 141–148.
33. Hawkins, J.D., Herrenkohl, T.I., Farrington, D.P., Brewer, D., Catalano, R.F., Harachi, T.W., i Cothorn, L. (2000). Predictors of Youth Violence. *Juvenile Justice Bulletin*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
34. Haydon, A., McRee, A.-L., i Halpern, C. T. (2011). Risk-taking behavior. U: B. B. Brown i M. J. Prinstein (ur.). *Encyclopedia of Adolescence* (str. 255–263). Elsevier.
35. Hrvatski zavod za javno zdravstvo [HZJZ]. (2020). *Objava iz EU agencije za droge u Lisabonu. Europsko istraživanje o pušenju, pijenju alkohola i uzimanju droga među učenicima.*
<http://www.cakovec.hr/dokumenti/sjednice/2015/gv/gv16/nakon/tocka16c.pdf>
<https://sn.rijeka.hr/2019/03/odluka-o-komunalnom-redu/>
https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11733/EUPC_CRO_On_Line_Final.pdf
<https://www.hzjz.hr/sluzba-promicanje-zdravlja/europsko-istrazivanje-o-pusenju-pijenju-alkohola-uzimanju-droga-i-drugim-oblicima-ovisnosti-medu-ucenicima-espada-2019/>
36. Jandrić, A. (2005). Lokalna zajednica u prevenciji poremećaja u ponašanju: Koncept pozitivnog razvoja mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41 (2), 3-18.
37. Jandrić, A. i Buđanovac, A. (2004). Prevencija zlouporabe droga u RH: je li naša zajednica bespomoćna?. *Kriminologija & socijalna integracija*, 12(1), 71-82.
38. Kingston, B., Huizinga, D., i Elliott, D. S. (2009). A test of social disorganization theory in high-risk urban neighborhoods. *Youth & Society*, 41(1), 53–79.
39. Kroneman, L., Loeber, R., i Hipwell, A. E. (2004). Is neighborhood context differently related to externalizing problems and delinquency for girls compared with boys? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 7(2), 109–122.

40. Kubrin, C. E. (2009). Social disorganization theory: Then, now, and in the future. U. M. Krohn. M., A. Lizotte, i G. Hall (ur.). *Handbooks of Sociology and Social Research* (str. 225–236). Springer New York.
41. Kuklinski, M. R., Fagan, A. A., Hawkins, J. D., Briney, J. S., i Catalano, R. F. (2015). Benefit-cost analysis of a randomized evaluation of Communities That Care: Monetizing intervention effects on the initiation of delinquency and substance use through 12. *Journal of Experimental Criminology*, 11(2), 165–192.
42. Kupersmidt, J. B., Griesler, P. C., DeRosier, M. E., Patterson, C. J., i Davis, P. W. (1995). Childhood aggression and peer relations in the context of family and neighborhood factors. *Child Development*, 66(2), 360.
43. Lam, C. M. (2012). Prosocial involvement as a positive youth development construct: a conceptual review. *The Scientific World Journal*, 2012, 769158. <https://doi.org/10.1100/2012/769158>.
44. Landsheer, J. A., i van Dijkum, C. (2005). Male and female delinquency trajectories from pre through middle adolescence and their continuation in late adolescence. *Adolescence*, 40(160), 729–748.
45. Lebedina-Manzoni, M. i Lotar, M. (2011). Percepcija sebe kod adolescenata u hrvatskoj. *Kriminologija & socijalna integracija*, 19(1), 39-50.
46. Lebedina-Manzoni, M. i Ricijaš, N. (2013). Obilježja mladih s obzirom na podložnost vršnjačkom pritisku. *Kriminologija & socijalna integracija*, 21(1), 29-38.
47. Leifheit, K. M., Parekh, J., Matson, P. A., Moulton, L. H., Ellen, J. M., i Jennings, J. M. (2015). Is the association between neighborhood drug prevalence and marijuana use independent of peer drug and alcohol norms? Results from a household survey of urban youth. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 92(4), 773–783.
48. Leventhal, T., i Brooks-Gunn, J. (2000). The neighborhoods they live in: the effects of neighborhood residence on child and adolescent outcomes. *Psychological Bulletin*, 126(2), 309–337.
49. Lotar, M. (2012). *Odrednice podložnosti vršnjačkom pritisku u adolescenciji* (doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

50. Maton, K. I. (1990). Meaningful involvement in instrumental activity and well-being: studies of older adolescents and at risk urban teen-agers. *American Journal of Community Psychology*, 18(2), 297–320.
51. McMillan, D. W., i Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6–23.
52. Mihić, J., Musić, T. i Bašić, J. (2013). Obiteljski rizični i zaštitni čimbenici kod mladih nekonzumenata i konzumenata sredstava ovisnosti. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21(1), 49-63.
53. Mihić, J., Novak, M. i Bašić, J. (2011). Communities that care: CTC needs assesment questionnaire for planning preventive interventions in children and young people. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(3), 391-412.
54. Nawi, A. M., Ismail, R., Ibrahim, F., Hassan, M. R., Manaf, M. R. A., Amit, N., Ibrahim, N., i Shafuridin, N. S. (2021). Risk and protective factors of drug abuse among adolescents: a systematic review. *BMC Public Health*, 21(1), 2088.
55. Novak, M., Ferić, M., Kranželić, V., i Mihić J. (2019). Konceptualni pristupi pozitivnom razvoju adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(2), 155–184.
56. Novak, M., Mihić, J. i Bašić, J. (2013). Učinkovita prevencija u zajednici: smjernice za rad vijeća za prevenciju. *Policija i sigurnost*, 22(1), 26-41.
57. Odluka o komunalnom redu Grada Rijeke
58. Odluka o uređenju i održavanju naselja - Grad Čakovec
59. Oesterle, S., Kuklinski, M. R., Hawkins, J. D., Skinner, M. L., Guttmanova, K., i Rhew, I. C. (2018). Long-term effects of the Communities That Care trial on substance use, antisocial behavior, and violence through age 21 years. *American Journal of Public Health*, 108(5), 659–665.
60. Pallant, J. (2016). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS*. Open University Press.
61. Pollack, C. E., Cubbin, C., Ahn, D., i Winkleby, M. (2005). Neighbourhood deprivation and alcohol consumption: does the availability of alcohol play a role? *International Journal of Epidemiology*, 34(4), 772–780.
62. Rhew, I. C., Oesterle, S., Coffman, D., i Hawkins, J. D. (2018). Effects of exposure to the Communities That Care prevention system on youth problem behaviors in a community-

- randomized trial: Employing an inverse probability weighting approach. *Evaluation & the Health Professions*, 41(2), 270–289. <https://doi.org/10.1177/0163278718759397>
63. Romer, D., Reyna, V. F., i Satterthwaite, T. D. (2017). Beyond stereotypes of adolescent risk taking: Placing the adolescent brain in developmental context. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 27, 19–34.
64. Salas-Rodríguez, J., Gómez-Jacinto, L., Hombrados-Mendieta, I., i Del Pino-Brunet, N. (2021). Applying an evolutionary approach of risk-taking behaviors in adolescents. *Frontiers in Psychology*, 12, 694134.
65. Short, J. F., Jr. (2002). Criminology, the Chicago School, and sociological theory. *Crime, Law, and Social Change*, 37(2), 107–115.
66. Steinberg, L. (2007). Risk taking in adolescence: New perspectives from brain and behavioral science. *Current Directions in Psychological Science*, 16(2), 55–59.
67. Steinberg, L. (2010). A dual systems model of adolescent risk-taking. *Developmental Psychobiology*, 52(3), 216–224.
68. Stevens, P., i Griffin, J. (2001). Youth high-risk behaviors: Survey and results. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 22(1), 31–46.
69. Wang, C., i Burris, M. A. (1997). Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education & Behavior: The Official Publication of the Society for Public Health Education*, 24(3), 369–387.
70. Zahn M. A., Hawkins S. R., Chiancone J., i Whitworth A. (2008). *The girls study group—Charting the way to delinquency prevention for girls*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
71. Zahn, M. A. (2010). *The Delinquent Girl*. Temple University Press.